

”Kansan raivoa pakenemassa”

Venäjän sisällissodan toimijat Aasiassa valkoisen upseeri Dmitri Alioshinin

Asian Odyssey – seikkailuelämäkerrassa 1918–1921

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Kandidaatintutkielma

16.5.2019

Matias Muilu

Sisällys

Johdanto	2
1 ”Koko esitys oli yhtä suurta soraääntä”: Siperian intervention nousu ja tuho.....	9
1.1 Pako Mantšuriaan: Baikaljärven jää, Tšita ja Harbin.....	9
1.2 Gravesin ja Koltšakin luona: Interventiovaihe Harbinissa, Vladivostokissa ja Länsi-Siperiassa	13
2 ”Mene takaisin omaan maahasi”: Alioshinin vaiheet Neuvosto-Siperiassa ja Mongoliassa	19
2.1 Lääkärinä, tiedustelu-upseerina ja sotavankina: Alioshin ”Punaisessa Siperiassa”	19
2.2 Filosofiaa, toivoa ja mongoleita: Mongolian särkynyt idylli	22
2.3 Takaisin armeijaan: Ungernin sotaretket ja Alioshinin viimeiset taistelut.....	25
Loppulause	31
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	33
Liitteet	35

Johdanto

Valkoinen emigrantti ja sininen kirja

San Francisco, 2003 Franklin Street, huhtikuun 10. päivä, 1940. Tämän osoitteen asunnossa käy tuona päivänä kuhina: väestönlaskija suorittaa velvollisuuksiaan. Virkailija vetää viivan paksun luettelonsa sivun 5B rivin 51 alle, sillä kirjattavana on jäljellä enää yksi asunnon 16 vuokralaisesta. On aamupäivä, ja hän on joutunut odottamaan hetken viimeisen asukkaan, kiireisen keski-ikäisen miehen, saapumista. Virkailija on jo kuullut muilta asukkailta, että mies on pian saamassa valmiiksi kirjan: Kyseessä on varmaankin hänen työpöydällään näkyvä sinikantinen teos. Tavan mukaisten kohteliaisuuksien ja smalltalkin jälkeen he istuutuvat väestönlaskentalaissa määritellyjä kysymyksiä varten. Virkailija varmistaa vielä kerran kuulleen miehen nimen oikein, ja aloittaa rivin 51: Alioshin Demitri. Alivuokralainen. Mies. Valkoinen.

On mahdotonta sanoa, miten tuon päivän tapahtumat tarkalleen etenivät, mutta selvää on, että vähän tunnetun *Asian Odysseyn* vielä vähemmän tunnettu kirjoittaja, mikäli Yhdysvaltain vuoden 1940 väestönlaskennan asiakirjaa on uskomisen, asui Kaliforniassa.¹ Vielä samana vuonna New Yorkilainen kustantamo Henry Holt & Co. julkaisi hänen kirjansa. Seuraavana vuonna myös lontoolainen Cassel julkaisi painoksen Britanniassa. Tämä noin 330-sivuinen omaelämäkerrallinen seikkailukertomus, josta ei puutu väkivalta eikä läheltä piti -tilanteet, on myös täynnä ”idän eksotiikkaa” ja eläviä kuvauksia Siperian, Mantšurian ja Mongolian luonnosta ja elämästä. Aivan kuin länsimaisen kirjallisuuden kulmakivessä *Odyssiassa*, myös *Asian Odysseyssa* matkanteko, vaaratilanteet ja myös viekkaat juonet ovat keskeisessä roolissa. Erityinen kantava teema, jonka Alioshin tuo esille jo aivan kirjan alussa, on pakeneminen, tarkemmin pakeneminen ”kansan raivolta”.² Historioitsijalle kirja on ollut ennen kaikkea arvokas lähde Venäjän sisällissodan tapahtumista Kaukoidässä valkoisen harbininvenäläisen upseerin näkökulmasta. Tutkimuskirjallisuudessa Alioshin on yleensä ollut sivuhenkilön roolissa: vain silmäpari, joka sattuu tekemään havaintoja häntä itseään suuremmista ilmiöistä ja jonka näkemykset ovat ilmentyneet lähinnä yksittäisinä

¹ E.D. 38–500. rulla m-t0627-00318, s. 5B, rivi 51. 1940 Census Records. California, San Francisco County. National Archives and Records Administration (NARA). Vuoden 1940 väestönlaskennan yksilölliset tiedot avattiin yleisölle ns. 72 vuoden säännön mukaisesti 2012.

² Alioshin 1940, 1. ”wrath of the people”.

viittauksina. Alioshin on melko tuntemattomana toimijana helppo sivuuttaa kuvaamiensa hahmojen vuoksi.³ On kuitenkin hyvä muistaa, että Alioshin oli yksi monista yksilöllisistä toimijoista unohdetulla suursotien sivunäyttämöllä ja kirjalliselta perinnöltään jopa yksi merkittävimmistä. Englanninkielisyytensä johdosta etenkin angloamerikkalaiset ovat huomioineet Alioshinin näkemykset 1940-luvulta alkaen. Lähde ei siis ole ollut merkityksetön, sillä se on muokannut länsimaalaista näkemystä Venäjän sisällissodasta Aasiassa. Siksi sen kokonaisvaltainen kriittinen analysointi, mitä ei tietävästi ole tehty, on suotavaa.

Dmitri Grigorijevitš Alioshin oli syntynyt vuonna 1895.⁴ On vaikea sanoa, missä hän syntyi, mutta hänen perheensä on täytynyt asua Harbinissa, pohjoisessa Mantšuriassa, jo varhaisessa vaiheessa.⁵ Dmitrillä oli kolme veljeä, joista yhden nimi oli Alexander.⁶ Alioshinin perheen on täytynyt olla suhteellisen varakas, sillä isä Grigori palveli korkeassa asemassa Harbinin merkittävimmällä työnantajalla, Kiinan itäisellä rautatiellä.⁷ Hyväosaaisuudesta todistavat myös esimerkiksi kyky lähettää Dmitri ja Alexander Vladivostokin korkeakouluun, sekä isän hyvä sosiaalinen verkosto.⁸ Alioshinilla oli ollut tavoitteena diplomaatin ura Kaukoidässä, mutta ensimmäisen maailmansodan ja lopulta Venäjän vallankumouksen ja sisällissodan myötä hän päätyi ammattiupseerin uralle.

Tutkimuskysymys ja metodit

Tutkimuskysymyksellisenä lähtökohtanani on yksi laava pääkysymys, joka kulkee koko käsittelyn läpi: Minkälainen oli Alioshinin näkemys Venäjän sisällissodan eri toimijoista Aasiassa ja miksi? Jotta tähän voi antaa mielekkään vastauksen, se on jaettava

³ Tämä on erityisen selvää esimerkiksi amiraali Koltšakin ja paroni von Ungern-Sternbergin kohdalla, joille on vuosikymmenien kuluessa kehittynyt omanlaisensa myyttinen ”henkilökulttinsa”.

⁴ E.D. 38–500. rulla m-t0627-00318, s. 5B, rivi 51. 1940 Census Records. California, San Francisco County. Hän on ilmoittanut iäkseen 45.

⁵ Alioshin 1940, 1, 311. Heti kirjan alussa hän vertaa nykytilannettaan lapsena isänsä ja rekikoirien kanssa tekemäänsä matkaan Siperiasta Harbiniin: *”Then, as now, I was bound for Harbin in Manchuria.”*. Alioshinin ikä huomioon ottaen tämän on täytynyt tapahtua joskus 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Toinen varmistus on kirjan lopussa, missä Alioshin kertoo asuneensa vanhempiensa kanssa Mantšuriassa ”koko ikänsä”.

⁶ Alioshin 1940, 27. Kaksi muuta veljeä kuolivat maailmansodassa. Alexander on todennäköisesti anglismi Aleksandrista (vrt. Aleksandr Kolchak) jota Alioshin käyttää englanninkieliselle yleisölleen.

⁷ Alioshin 1940, 158. Kiinan itäinen rautatie oli Venäjän omistama suuryhtiö, joka hallinnoi Mantšurian rautatieliikennettä. Venäjä oli saanut Kiinalta tähän rautatieverkostoon ja sen välittömään ympäristöön omistusoikeudet 1890-luvulla.

⁸ Isä teki Harbinissa pariin otteeseen väliintulon Dmitrin ja Alexanderin työnhakupyrimyksissä, minkä Alioshin sanoo olleen ”tavanomaista”. Alioshin 1940, 34, 41–42.

alakysymyksiin koskien eri toimijoita. Tässä kohden tulee mukaan myös jako ensimmäisen ja toisen pääluvun kesken. Ensimmäinen pääluku keskittyy etenkin Alioshinin näkemykseen Siperian intervention osallisista, Taka-Baikalian kasakka-armeijasta sekä Aleksandr Koltšakin johtamasta Valkoisesta armeijasta ja se ajoittuu vuosiin 1918–1920. Toisessa pääluvussa fokus siirtyy Siperian kautta Mongoliaan. Täällä huomiota saavat Siperian bolševikit, mongolit, kiinalaiset ja Roman von Ungern-Sternbergin ”Aasialainen ratsuväkidivisioona”. Ajallisesti toinen luku käsittää vuodet 1920 ja 1921. Etenen käsittelyssäni pääosin kronologisesti, ”Alioshinin mukana”. Pääkysymyksen ohella pohdin Alioshinin motiiveja *Asian Odysseyn* kirjoittamiselle. Pyrin myös ajoittamaan, arvioimaan ja paikantamaan Alioshinin matkan kulkua ja tutkimuskirjallisuutta hyödyntämällä narratiivin faktuaalista tarkkuutta. Valtaosa, tosin eivät kaikki, mainitsemistani ajoituksista ovat omia arvioitani, joihin tulee suhtautua varauksella. Alioshin ei aina mainitse kuukausia tai päivämääriä ja pyrin tuomaan esille jos hän tekee sen.

Kronologisena kertomuksena aiheen tutkimiseen soveltuu metodina narratiivinen analyysi. Koska kyseessä on biografia, olen hyödyntänyt metodisena oppaana Jens Zinnin artikkelia ”Introduction to Biographical Research” (2004). Elämäkerran tutkimuksessa on keskeistä erottaa toisistaan koettu elämänhistoria ja kerrottu elämäntarina.⁹ Vaikka Alioshin pyrki luultavasti rehellisesti, juurikaan idealisoimatta, tuomaan esille oman elämäkokemuksensa, myöskään hän ei ollut vapaa narratiivisista konventioista ja lainalaisuuksista, kuten ”turhien” monimutkaisuuksien yksinkertaistamisesta. Olen lisäksi harjoittanut lähilukua etenkin historiallisten viittausten ja pienten, mutta nähdäkseni tärkeiden asioiden valaisemiseksi, kiinnittäen erityistä huomiota kohtiin, joissa Alioshin käsittelee sodan eri toimijoita. Hyvänä käytännön oppaana olen tähän soveltanut Patricia Kainin ”How to do a close reading” -artikkelia (1996). Kuten Jussi T. Lappalainen toteaa kirjassaan *Haluatko historiankirjoittajaksi* (2002): ”Yleensä tutkija lähtee siitä, että hänen tutkittavansa toimii rationaalisesti ja rakentaa päätöksensä kokemuksensa ja parhaiden tietojen varaan, joita tällä on päätöshetkellä käytettävissä.”¹⁰ Olenkin myös pyrkinyt yksityiskohdilla selittämään Alioshinin intentioita, motiiveja, käsityksiä ja uskomuksia toisaalta kirjoitushetkellä ja toisaalta tapahtumien aikaan, sillä hän ei niitä aina tuo suoraan esille. Pidän myös eräänä tutkimusmetodisena mallina ja

⁹ Zinn 2004, 7.

¹⁰ Lappalainen 2002, 130.

esikuvana Willard Sunderlandin *The Baron's Cloak* (2014), jossa Ungern-Sternbergin elämänvaiheet Venäjän keisarikunnan eri osissa on linkitetty näiden alueiden erityispiirteisiin ja ajan historiallisiin kuumiin kysymyksiin.¹¹

Rajaus, käsitteet ja tutkimuskirjallisuus

Tutkimukseni rajaus on samantyylinen kuin Ungernin kohdalla Sunderlandin teoksessa: tärkeimpänä ohjenuorana toimivat kysymykset *missä* ja *milloin* asetettuna Alioshinin toimintaan *Asian Odysseyn* eri vaiheissa. Keskeisimpänä viitekehystenä on Venäjän sisällissota ja Siperian interventio Aasian-puoleisessa Venäjässä, Mantšuriassa ja Mongoliassa vuosina 1918–1921. Olen myös huomionut kirjan kirjoitusympäristön, 1940-luvun vaihteen Yhdysvalloissa. En käsittele tarkemmin kirjan viimeistä lukua, ”Escape Through the Gobi”, sillä siihen mennessä tutkimuskysymyksiini on jo saatu vastaukset. Aiheen voi katsoa sijoittuvan poliittisen historian piiriin, mutta johtuen monista eri kansallisista toimijoista tuolla alueella tuona aikana myös kulttuurihistoriallinen konteksti on hyvä muistaa. Arvioitaessa Alioshinin motiiveja, käsityksiä, intentioita ja uskomuksia on lisäksi aatehistoriallinen ulottuvuus läsnä. Tässä suhteessa olen hyödyntänyt Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mieltä* (2002).

Määriteltävä käsitteistö liittyy erityisesti poliittis-sotilaallisiin termeihin, joiden voidaan katsoa olevan keskeisiä Venäjän vuosina 1917–1922 käydyn konfliktin yhteydessä. Näitä ovat sisällissota sekä interventio. Määrittelyssä käytän ”yleisestä yksityiseen” periaatetta; käsitteiden teoreettisesta viitekehyksestä ja taustasta siirtyen siihen, miten ne ilmenivät Venäjän konfliktissa, erityisesti Siperiassa, vuosina 1917–1922.

Sisällissota on erään määritelmän mukaan *aseellinen konflikti suvereenin valtion sisällä, jota käydään virkaa tekevän hallituksen ja valtiottoman haastajan, jolla on vaade koko valtion alueeseen tai osaan siitä, välillä*.¹² Jos haastajan tavoite on koko valtion hallinta, puhutaan *hallinnollisesta sisällissodasta* ja vastaavasti jos tavoitteena on tietyn alueen tai osan irrottaminen, kyseessä on *alueellinen sisällissota*.¹³ Venäjän sisällissodassa oli moniulotteisena konfliktina elementtejä sekä ensimmäisestä että jälkimmäisestä määritelmästä. Valkoisen armeijan ylimmän johdon, kuten myös heitä tukeneiden ympärysvaltojen, tavoitteena oli ensisijaisesti säilyttää Venäjä alueeltaan pitkälti

¹¹ Sunderland 2014, xi.

¹² Cederman & Vogt 2017, 3.

¹³ ibidem.

sellaisena kuin se oli keisariajalla ollut. Toisaalta, kuten mainittua, sotaan kietoutui mukaan myös monia alueellista autonomiaa tai itsenäisyyttä ajavia liikkeitä. Autonomia-keskusvalta -jakolinja loikin jännitteitä, mitkä ovat *Asian Odysseyssakin* nähtävillä.

Kansainvälisessä oikeudessa interventio tarkoittaa jonkin valtion voimallista puuttumista toisen valtion sisäisiin tai ulkoisiin toimiin.¹⁴ Venäjän Sisällissota oli siihenastisen historian suurin sota kansainvälisen intervention laajuudessa: yksitoista ulkomaista retkikuntaa maista, joista valtaosa kuului ympäryshaltoihin, lähetti joukkoja ja materiaalista tukea bolševismin-vastaiselle rintamalle.¹⁵ Ympäryshaltojen todellinen tavoite oli tosin Saksan-vastaisen rintaman elvyttäminen.¹⁶ Interventioon liittyy aina kysymys sen laillisuudesta. Toisaalta se loukkaa valtion suvereniteettia, mutta toisaalta sen perusteluun voidaan käyttää syitä, jotka yleensä liittyvät kansan vapauttamiseen tyrannian ikeestä.¹⁷ Kysymys siitä, oliko interventio Venäjän sisällissotaan laillista, ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa olennainen.¹⁸ Vaikka interventiolla viitataan nimenomaan ulkomaalaisiin osallistujiin, tulen selkeyden vuoksi käyttämään sodan vaiheesta vuosina 1918–1920 nimeä interventiovaihe.

Näiden keskeisten käsitteiden lisäksi on hyvä muistaa, että valkoinen-punainen – akseli ei ollut sisällissodassa täysin selkeä jako poliittisen vasemmiston ja oikeiston välillä. Tämä on parhaiten havaittavissa Sosialistivallankumouksellisen puolueen (SR), kohdalla.¹⁹ Alioshin itse kuitenkin välttää monimutkaistamasta punavalko-akselia liiaksi, sillä hän ei esimerkiksi mainitse koko SR:ää sanallakaan, vaikka kyseessä oli Venäjän ja erityisesti Siperian ylivoimaisesti suurin puolue.²⁰ Alioshin näytti, mielenkiintoista kyllä omaksuneen vastapuolensa näkemyksen riistäjien ja riistettyjen luokkataistelusta, jossa oli vain kaksi puolta.

¹⁴ Oppenheim 1992, 430. Interventiota, joka on yksittäinen aktiivinen teko, ei tule sekoittaa interventionismiin, joka on poliittinen doktriini. Yhdysvallat, jotka suorittivat sotilaallisen intervention Siperiassa, harjoitti kuitenkin samaan aikaan puuttumattomuutta kannattavaa Monroen oppia.

¹⁵ Stephan 1994, 132. Lähin haastaja aiempina vuosikymmeninä oli kahdeksan maan koalition interventio Kiinan Boksarikapinaan 1899–1901.

¹⁶ Ullman 1968, 6.

¹⁷ esim. Sellers 2014, 7.

¹⁸ Tästä huolimatta on hyvä muistaa, että aikalaisten epäilyt sen laillisuudesta olivat todennäköisesti yksi osatekijä intervention epäonnistumisessa.

¹⁹ Laajan vasemmistopuolueen, jota voi ideologialtaan verrata esimerkiksi Suomen sosiaalidemokraatteihin, keskuudessa oli sekä valkoisia että punaisia. Monet olivat myös puolueettomia.

²⁰ Smele 1996, 14. SR:n osuus marraskuun 1917 vaalien äänistä oli Aasiassa paljon suurempi kuin Euroopan puolella.

Aasian-puoleisen Venäjän sisällissodan tutkimustraditio on rikas ja on elänyt vahvana, varsinkin Neuvostoliiton avautumisen ja hajoamisen jälkeen 1980–1990 -luvuilla. Siihen kuuluu paljon venäjänkielisiä tutkimuksia, joita tutkijat Venäjältä ja muualta entisen Neuvostoliiton alueelta ovat tuottaneet, mutta myös laaja kirjo englanninkielistä tutkimuskirjallisuutta. Muita aiheelle keskeisiä tutkimuskieliä ovat esimerkiksi japani, kiina ja mongoli. Tulen kielirajoitteiden vuoksi nojaamaan yksinomaan englanninkieliseen tutkimuskirjallisuuteen. Tällä on omat heikkoutensa, kuten joidenkin tietojen karkaaminen kielimuurin taakse, mutta sillä on myös puolensa. *Asian Odysseytä*, joka alun perin kirjoitettiin englanniksi ja englanninkieliselle yleisölle, ei tiettävästi ole käännetty venäjäksi, mikä on voinut lisätä sen huomiotta jättämistä venäläisessä tutkimuskirjallisuudessa. Lisäksi aihepiirin kansainvälinen luonne voi tulla nykymaailman *lingua francan* käytön myötä paremmin esiin, sillä englanniksi kirjoittavat tutkijat edustavat monia eri kansallisuuksia.

Pyrin valitsemaan hyödynnettävän tutkimuskirjallisuuden sillä periaatteella, että jokainen teos ottaisi oman, hieman eri näkökulmansa aiheeseen. Lisäksi käytin valintaperusteena myös niiden aiheiden merkittävyyttä suhteessa *Asian Odysseyhyn* ja Alioshinin kokemuksiin. Niinpä kirjan keskeistä henkilöä, Roman von Ungern-Sternbergia, analysoiva Willard Sunderlandin *The Baron's Cloak*, on tärkeässä roolissa. Olen valinnut myös teoksia, jotka käsittelevät kolmen keskeisimmän intervention tehneen ympärysvallan, Yhdysvaltojen, Japanin ja Iso-Britannian, näkökulmaa ja tavoitteita: nämä kaikki ovat *Asian Odysseyssa* edustettuina.²¹ Merkittävästä ulkomaisesta läsnäolosta huolimatta on myös tärkeä huomioida Venäjän sisäinen tilanne tänä aikana.²² Monografioiden lisäksi olen hyödyntänyt etenkin pienempiä, mutta Alioshinin narratiivissa tärkeitä aiheita käsitteleviä artikkeleita.²³

²¹ Yhdysvaltojen ulkopoliittista näkökulmaa käsittelee George F. Kennanin klassikko *Soviet-American Relations, 1917–1920*, (1956). Japanin näkökulmaa ja tavoitteita tarkastelevat Yoshihisa Tak Matsusakan *The Making of Japanese Manchuria, 1904–1932*, (2001) sekä James Boydin *Japanese-Mongolian Relations, 1873–1945*. Ison-Britannian näkökulmaa tutkii Richard F. Ullmanin klassikko *Anglo-Soviet Relations, 1917–1921* (1968).

²² Eri venäläisten toimijoiden näkökulmaa tarkastelevat Koltšakin hallintoa analysoiva Jon Smelen *Civil war in Siberia*, (1996), bolševikkimielistä, Taka-Baikaliaan keskittynyttä Kaukoidän tasavaltaa käsittelevä Ivan Sablinin *The rise and fall of Russia's Far Eastern Republic, 1905–1922* (2019), sekä Kaukoidän kasakka-armeijoiden, erityisesti Grigori Semjonovin joukkojen, toimintaa sisällissodassa tarkasteleva Jamie Bisherin *White Terror: Cossack Warlords of the Trans-Siberian* (2005).

²³ Tällainen on esimerkiksi Urgan (Mongolian pääkaupungin, nykyisen Ulan Batorin) valloitus.

Yleistä Venäjän sisällissodasta Aasiassa

Venäjän sisällissota on *Asian Odysseyn* keskiössä. Vaikka tuo merkittävä konflikti varjostaa Alioshinin harharetkeä jatkuvasti ja hän on myös perillä joistain sen suurista kehityskuluista, tässä tutkimuksessa on mahdotonta tarkastella mielekkäästi koko sisällissodan kulkua. Venäjän sisällissodan näkyvimmat piirteet, kuten sen erityinen raakuus, totaalius, yleinen epävarmuus, kasakkojen näkyvä rooli sekä valkoinen-punainen -akseli ovat kuitenkin Alioshinin kerronnassa koko ajan läsnä.

Sodalla Aasian-puoleisella Venäjällä²⁴ oli sekä yhtäläisyyksiä että eroja verrattuna sotaan Euroopan-puoleisella osalla hajoavaa keisarikuntaa. Esimerkiksi Baltian, Suomen ja Puolan kansallisilla itsenäisyys- ja autonomiapyrkimyksillä voi nähdä vastineita Kaukoidässä. Alioshinin seikkailun kannalta niistä keskeisin on pan-mongolialainen itsenäisyysliike, joka tähtäsi kaikki mongoliheimot yhdistävän Suur-Mongolian luomiseen. Kuten Euroopassa, myös Siperiassa sota levisi herkästi rajojen ylitse, aiheuttaen valtakamppailuja myös Mongoliassa ja Mantšuriassa. Alioshin ylittää niiden rajat itse ainakin 11 kertaa *Asian Odysseyn* aikana.²⁵ Vanhat rajat eivät myöskään pysäyttäneet ulkopuolisia väliintulijoita, joista keskeisimmät sekä Euroopassa että Siperiassa olivat ensimmäisen maailmansodan ympärysvaltiojen jäsenmaita, vaikka myös punaisten puolella taisteli ulkomaalaisia ”internationaaleja”, lähinnä maailmansodan sotavankeja.

Sosioekonomiset, poliittiset sekä maantieteelliset erot Aasian- ja Euroopan-puoleisen Venäjän välillä kuitenkin antavat Siperian sodalle oman mausteensa. Asukastiheys oli muutamia keskittymiä lukuun ottamatta hyvin alhainen, ja näin ollen taloudellinen, poliittinen ja sotilaallinen toiminta keskittyi selkeästi tiettyihin alueisiin. Näitä alueita yhdistivät joko ikivanhat kauppareitit tai etenkin venäläisille elintärkeä Siperian rata. Heti asutuskeskusten, teiden ja rautateiden muodostamien pisteiden ja viivojen ulkopuolella olivat Siperian, Mantšurian ja Mongolian laajat erämaat, joiden ympäristö ja ilmasto vaihtelivat rajusti: pohjoisessa taiga ja Hingganin ja Altain metsäiset vuoristot sekä maailman syvin järvi Baikal ja eräät pisimmistä joista, Amur ja Jenisei, etelässä Euraasian laaja aro, Gobin autiomaan ja Kiinan muuri.

²⁴ *Aziatskaja tšast Rossii.*

²⁵ Alioshin 1940, 20, 44, 51 (2 kertaa: Vladivostok-Harbin ”Mantšuriaan” ja Harbin-Tšita ”Mantšuriasta”), 130, 194, 197, 260, 262, 264, 265.

1 ”Koko esitys oli yhtä suurta soraääntä”²⁶: Siperian intervention nousu ja tuho

Alioshinin narratiivin alkupuoli tapahtuu sodan interventiovaiheen aikana. Tässä luvussa käsitellään Alioshinin kuvausta bolševismin vastaisesta liittoumasta interventiovaiheessa, niin ympärysvaltojen kuin Valkoisen armeijan joukoista. Erityistä huomiota ansaitsee se, mitä Alioshin kutsuu ”soraääniksi”, eli eri valkoisten toimijoiden välinen yhteistyökyvyttömyys ja keskinäinen epäluulo.

1.1 Pako Mantšuriaan: Baikaljärven jää, Tšita ja Harbin

Asian Odyssey alkaa kelpo seikkailun tavoin dramaattisesti: nääntymäisillään olevan Alioshinin sekä hänen hevosensa matkalla talvisen ja jäisen Baikaljärven yli. Hän lähti yksinmatkalleen mahdollisesti Irkutskista vuodenvaihteessa 1917–1918.²⁷ Voidaan kysyä, miksi hän ei käyttänyt Siperian rataa matkallaan kotiin, mutta vallankumouksellinen ilmapiiri lakkoineen ja kapinoineen oli alkanut tehdä rautatien käytön vaikeaksi jo loppukesästä 1917 lähtien.²⁸ Lisäksi jo heti Lokakuun vallankumouksen jälkeen bolševikit alkoivat, kuten Bisher asian ilmaisee, ”punaisen aallon lailla” vyöryä Euroopasta itään Siperian rataa ja tärkeimpiä asutuskeskuksia pitkin.²⁹ Alioshinin valitsema syrjäisempi reitti oli siis hänelle turvallisempi vaihtoehto. Toisaalta se oli myös paljon haastavampi, vaikka pitkät etäisyydet olivatkin Siperiassa tavanomaisia. Hänen yksin tekemänsä matka Baikaljärveltä Tšitan lähetyville on noin 500 kilometriä pitkä, joista noin 35 kilometriä jään päällä, ja talvella myös hevosen kanssa hyvin vaivalloinen. Jos tähän lisätään oletettu lähtöpiste Irkutsk, pituus on noin 630 kilometriä. Alioshin arveli matkan kestäneen viikon tai kaksi. Hän kertoi ylittäneensä Baikaljärven päivässä, joten noin 35 kilometrin päivävauhdilla hän olisi ehtinyt tehdä matkan alle kolmessa viikossa.³⁰

²⁶ Alioshin 1940, 40. ”The whole performance was one of great discord”

²⁷ Alioshin 1940, 7. Puhuessaan Tšitan etäisyydestä Mantšuriaan, minne hän oli matkalla, hän katsoo lisäksi tarpeelliseksi mainita myös etäisyyden Irkutskiin, mikä voi viitata siihen, että hän oli lähtenyt sieltä. Jos näin on, hänen voidaan olettaa paenneen bolševikkien Irkutskin-valloitusta, mikä saatiin päätökseen vuodenvaihteessa. Irkutskin valloituksesta esim. Bisher 2005, 42–43.

²⁸ Sunderland 2014, 149.

²⁹ Bisher 2005, 42. Bolševikit eivät tässä vaiheessa kohdanneet merkittävää vastarintaa Siperiassa muutamia poikkeuksia, etenkin Irkutskia lukuun ottamatta.

³⁰ Alioshin 1940, 2-4. Alioshin tunnusti muistinsa noista päivistä olleen sumuinen.

Hieman ennen Tšitaan saapumista Alioshin vietti noin kaksi viikkoa toipumassa matkansa rasituksesta vanhan uskonnollisen erakon, Rubinin, luona.³¹ Vaikean matkan uuvuttama Alioshin oli enemmän tai vähemmän tietoisesti kuvannut hänet eräänlaisena pelastajana, paitsi fyysisessä myös henkisessä mielessä.³² Kenties hänelle omistetut viisi sivua heti kirjan alussa oli tietoinen kerronnallinen keino tuoda esiin ne kristilliset ideaalit, minkä puolesta Alioshin taisteli jumalatonta kommunismia vastaan; kristinuskon, ja uskonnollisuuden yleensä, vaikutus tulisi näkymään eri yhteyksissä myöhemminkin.

Siperian radan varrella sijaitseva Tšita on ensimmäinen kaupunki, jonne Alioshin kirjansa aikana saapui, suunnilleen tammikuun lopulla tai helmikuun alussa 1918. Tämä Taka-Baikalian aluepiirin pääkaupunki oli 1900-luvun alussa varhaisia vallankumouksellisen toiminnan keskuksia.³³ Vuoden 1905 levottomuuksien aikana rautatietyöläiset Tšitassa lakkoilivat ja kampanjoivat ankarasti, aluksi parempien työolojen- ja ehtojen ja lopulta demokratian puolesta.³⁴ Vuoden lopulla kaupunkiin jopa perustettiin itsehallinnollinen demokratia, jossa oli yleinen ja yhtäläinen äänioikeus.³⁵ Vaikka se jäi lyhytikäiseksi, Tšitasta muodostui SR:n tärkein tukialue koko Venäjän Kaukoidässä.³⁶

Alioshinin kuvaukset Tšitasta ovat monin tavoin silmiinpistäviä epäselvyyksien vuoksi, enemmän kuin ehkä missään muualla *Asian Odysseyssa*. Hän ei maininnut SR:ia tai kaupungin vasemmistolaista menneisyyttä sanallakaan. Näin siitä huolimatta, että vielä tammikuun lopulla ja helmikuun alussa 1918 kaupungissa piti valtaa SR:istä, bolševikeista ja menševikeistä koostuva, demokraattisesti valittu neuvosto, *sovét*.³⁷ Alioshin antoi tämän sijaan ymmärtää, että Taka-Baikalian kasakkojen atamaani³⁸ Grigori Semjonov olisi pääasiallinen vallanpitäjä kaupungissa.³⁹ Semjonov piti tässä vaiheessa päämajanaan kuitenkin Manzhoulia, Venäjän ja Mantšurian välistä

³¹ Alioshin 1940, 4-9.

³² Alioshin 1940, 8. Saatuaan ruokaa ja leposijan Alioshin sanoo historiasta, maantieteestä ja kirjallisuudesta rauhallisesti ja kristillisesti puhuneen vanhuksen olleen hänelle ”ilmestys” (*revelation*).

³³ Bisher 2005, 21.

³⁴ Sablin 2019, 39-44.

³⁵ Sablin 2019, 45-47. Sekä Neuvostoliiton että emigranttien historiankirjoituksessa sille annettiin nimeksi ”Tšitan tasavalta”. Paul von Rennenkampfin johtamat kasakkajoukot saapuivat tammikuussa 1906 palauttamaan vanhan järjestyksen.

³⁶ Sablin 2019, 50, Bisher 2005, 21.

³⁷ Bisher 2005, 57. Tämä neuvosto vastusti Leninin pyrkimyksiä.

³⁸ Kasakkapäällikön arvonimi. Sana on turkinsukuista alkuperää ja tarkoittaa ”hevosmiesten isää”.

³⁹ Alioshin 1940, 10.

rajakaupunkia, joka on noin 400 kilometrin päässä Tšitasta.⁴⁰ Alioshinin Tšitan-narratiivin epäselvyydet voivat selittyä sekavalla tilanteella, joka keväällä 1918 vallitsi. Alioshin saattoi uskoa, että loppukesän ja alkusyksyn 1917 tilanne, jolloin Semjonov Väliaikaisen hallituksen tuella toimi Taka-Baikalian komissaarina, oli jatkunut samanlaisena.⁴¹ Nuoren ja vakiintumattoman *sovétin* sivuuttaminen saattaa heijastaa sitä tosiasiaa, että perinteinen voimatekijä, Taka-Baikalian kasakat, olivat yhä merkittävin poliittinen, sosiaalinen, taloudellinen ja erityisesti sotilaallinen instituutio alueella.⁴² Tiedetään myös, että tammi-helmikuussa 1918 Tšita oli lähellä päätyä vuoden alussa Manzhuolista hyökänneiden ja nopeasti Siperian rataa pitkin edenneiden Semjonovin tukijoiden⁴³, etunenässä Roman von Ungern-Sternbergin, suoraan valtaan.⁴⁴ Kenties Alioshinin kohtaamat *semenovtsy*, mukaan lukien hänen sodanaikainen ystävänsä, Ussurin kasakka Nikolay Chernov, edustivat Semjonovin etuja kaupungissa, jonka tulevaisuus oli vielä tässä vaiheessa auki.⁴⁵ Pian Alioshinin lähdön jälkeen bolševikit syrjäyttivät koalitioneuvoston ja ottivat Tšitassa vallan, mutta Semjonov valloitti kaupungin elokuussa ja piti sitä ”pääkaupunkinaan” aina syksyyn 1920 asti.⁴⁶ Myös kerronnallisilla keinoilla voi olla osansa. Angloamerikkalaiselle lukijakunnalle voi yksinkertaisesti olla selkeämpää, jos Tšita on esitetty valkoisena tukialueena, millainen siitä myöhemmin tuli, eikä ”harmaana alueena”, mikä se vielä tässä vaiheessa oli.

Asian Odysselyn narratiivin kannalta Tšitassa tapahtuu tärkeä episodi, kun Chernov uskoutuu Alioshinille Semjonovin suunnitelmasta.⁴⁷ Tämän mukaan he aikovat luoda

⁴⁰ Bisher 2005, 48, 53. Lisäksi sovét oli asettanut hänet kaupungissa etsintäkuulutetuksi.

⁴¹ Alioshin 1940, 10. Alioshin puhuu syksyllä 1917 tapahtuneesta ukrainalaisen atamaani Lavr Kornilovin kapinasta Kerenskyn hallitusta vastaan, mihin tämä olisi Alioshinin mukaan reagoinut luottamalla toiseen kasakkaan, Semjonoviin. Kornilovin kapinalla ja Semjonovin nousulla ei kuitenkaan ole yhteyttä; Semjonov oli lähetetty itään jo ennen Kornilovin kapinaa. Semjonovin vaiheista Taka-Baikaliassa kesällä ja syksyllä 1917 esim. Bisher 2005, 36–44.

⁴² Bisher 2005, 37.

⁴³ *Semenovtsy*.

⁴⁴ Bisher 2005, 53. Tšitan kasakkarykmentti oli palannut rintamalta ja riisunut punakaartilaisia aseista, mutta Semjonov ei saanut suostuteltua rykmenttiä puolelleen.

⁴⁵ Bisher 2005, 51. Lähinnä maltillisista vasemmistoliberaaleista koostunut Tšitan *sovét* oli ”puolueeton”; jotkut olivat valmiita tekemään hienovaraista yhteistyötä Semjonovin ja muiden anti-bolševikkien kanssa, jotkut eivät.

⁴⁶ Bisher 2005, 57, Sunderland 2014, 153.

⁴⁷ Alioshin 1940, 15. *"The whole world is rotten. Greed, hatred and cruelty are in the saddle. We intend to organize a new empire; a new civilization. It will be called the Middle Asiatic Buddhist Empire, carved out of Mongolia, Manchuria and Eastern Siberia. Communication has already been established for that purpose with Djan-Zo-Lin, the war lord of Manchuria, and with Hutukhta, the Living Buddha of Mongolia. Here in these historic plains we will organize an army as powerful as that of Genghis Khan. Then we will move, as that great man did, and smash the whole of Europe. The world must die so that a new and better world may come forth, reincarnated on a higher plane."*

alueelle ”Keskiaasialaisen Buddhalaisen Imperiumin”, jonka armeija olisi ”yhtä vahva kuin Tšingis-kaanin” ja joka ”murskaisi koko Euroopan”. Kaikuja buddhalaisesta reinkarnaatiosta näkyy sitaatin viimeisessä lauseessa: ”Maailman tulee kuolla jotta parempi maailma voi ottaa sen paikan”. Chernovin vuorosanat ovat todennäköisesti yhdet kirjan siteeratuimmista kohdista paitsi niiden dramaattisuuden takia, myös siksi, että se tiivistää pan-mongolialaisen itsenäisyysliikkeen agendan.⁴⁸ Alioshin on heti sitä mieltä, että hänen ystävänsä tukema johtaja on suuruudenhullu ja tämän armeija harhaisia fanaatikkoja, vaikkakin salaa järkytyksensä. Kieltäytyttyään jäämästä järjestämään tykistörykmenttiä vetoamalla tykkien vähyteen ja kalleuteen hän jatkoi matkaansa itään kohti Harbinia, tällä kertaa Siperian radalla. Päästyään radan varteen ja pois Tšitasta helpottunut Alioshin käyttää junamatkansa keskustellen toisen kotiin palaavan veteraanin, vanhan Amurin kasakan, kanssa. Tapa, millä hän kuvaa tämän katkeruutta Venäjän tilanteesta, esimerkiksi syyttäen Semjonovia ja Ungernia maan ”elpymisen toivon tappamisesta” sekä ”upseerin arvon tahraamisesta” varmasti heijasti ja vahvisti myös hänen omia näkemyksiään.⁴⁹

Alioshin teki sen, minkä tuhannet muutkin tulivat tekemään seuraavien vuosien aikana: paon Harbiniin, tosin hänen tapauksessaan se oli myös paluu kotiin. Harbinista tuli yksi merkittävimpiä venäläisemigranttien keskuksia sisällissodan aikana ja sen jälkeenkin. Kaupungin asema valkoisten turvasatamana oli sinetöity jo joulukuussa 1917, kun kiinalaisjoukot riisuivat bolševikit aseista.⁵⁰ Kiinan itäisen rautatien pitkäaikaisesta johtajasta, ukrainalaissyntyisestä⁵¹ kenraali Dmitri Horvatista, Alioshinin isän esimiehestä, tuli tämän jälkeen Mantšurian bolševikkien-vastaisen toiminnan epävirallinen johtohahmo. Horvat jopa julistautui ”koko Venäjän” väliaikaiseksi hallitsijaksi, vaikkakin Alioshinin mukaan hän lisäsi julistukseensa ”rauhottavat sanat”: ”perustuslaillista kokoonpanoa odotellessa”.⁵² Joka tapauksessa Alioshin puhui

⁴⁸ Ainakin James Boyd on lainannut Chernovia. Boyd 2011, 92. Boyd on tosin virheellisesti ajoittanut tapahtuman vuoteen 1919, mikä todennäköisesti johtuu siitä, että tuolloin Semjonov järjesti Tšitassa korkean profiilin neuvotteluita Suur-Mongolian luomiseksi. Siihen osallistui muun muassa Chernovin mainitseman sotaherran Djan-Zo-Lin (Zhang Zhuolin) edustajia. Chernov olisi todennäköisesti kertonut paikan päällä olleista kokouksista Alioshinille jos ne olisivat jo tapahtuneet. Hän tai Alioshin olisi myös varmasti maininnut japanilaiset, jotka sponsoroivat vuoden 1919 kokouksia. Keväällä 1918 japanilaisten toiminta Taka-Baikaliassa oli vielä vähäistä.

⁴⁹ Alioshin 1940, 19.

⁵⁰ Bisher 2005, 50–51, Sablin 2019, 102.

⁵¹ Sablin 2019, 53. Horvat siis kuului harbinilaisten ukrainalaisperäiseen enemmistöön.

⁵² Alioshin 1940, 30. Sablin vahvistaa tämän tapahtuneen heinäkuussa 1918. Sablin 2019, 109. Lenin oli hajottanut marraskuun 1917 demokraattisissa vaaleissa valitun perustuslaillisen kokoonpanon tammikuun alussa.

kunnioittaen Horvatista, joka oli ainakin henkilökohtaiselta taustaltaan häntä itseään lähinnä oleva valkoinen kenraali.⁵³ Toisaalta hän myös huomautti huvittuneesti siitä ironisesta tosiasiasta, että ”koko Venäjän johtajalla” ei ollut juuri lainkaan valtaa Venäjän alueella.⁵⁴ Horvat oli, kuten Alioshin itse, ekspatriaatti: kotimaansa ulkopuolella asuva henkilö. Alioshin oli kuitenkin myös ”ekspatriootti”, kotimaansa ulkopuolella asuva isänmaanystävä, sillä Harbinissa hän kärsi turhautumisesta ja hinkui päästä takaisin toiminnan keskelle. Hän sanoi erään kenraalin adjutanttina Harbinissa viettämiensä kuukausien, mikä koostui lähinnä partioinnista ja notkumisesta klubeissa, yökerhoissa, teattereissa ja kabareissa, olleen yksi hänen ”huonoimmista sotilaskokemuksistaan” ja syksyllä 1918 hän kertoi olleensa jo ”maailmalle vihainen”.⁵⁵

1.2 Gravesin ja Koltšakin luona: Interventiovaihe Harbinissa, Vladivostokissa ja Länsi-Siperiassa

Alioshinin Harbinissa viettämänä aikana, arviolta noin helmikuusta syyskuuhun 1918, sisällissota muuttui ratkaisevasti kansainväliseksi, kun ympärysvaltojen interventio pääsi vauhtiin. Helmikuussa se koostui vain muutamasta japanilaisesta ja brittiläisestä sotalaivasta miehistöineen Vladivostokissa.⁵⁶ Syksyllä Venäjän Kaukoidässä ja Mantšuriassa kuitenkin oleskeli 70 000 japanilaista, lähes 9000 amerikkalaista, 4000 kanadalaista ja 2000 brittiläistä sotilasta sekä pienempiä yksiköitä Puolasta, Kiinasta, Serbiasta, Romaniasta, Italiasta ja Ranskasta.⁵⁷ Keskeisin syy tähän muutokseen olivat Länsi-Siperian tapahtumat kesäkuussa. Lähinnä tsekkiläisistä sotavangeista ja loikkaajista maailmansodan aikana koottu, noin 40 000 miehen vahvuinen Tšekkoslovakian legioona oli ollut Siperian rataa pitkin matkalla Vladivostokiin ja sieltä meriteitse taistelemaan länsirintamalle Saksaa vastaan, mutta nousi erinäisistä syistä kapinaan.⁵⁸ Legioonan avulla valkoiset saivat nopeasti vallattua lähes koko Siperian takaisin punaisilta. Tšekkoslovakien avustamisesta tuli ympärysvalloille tärkeä syy

⁵³ Alioshin 1940, 30–31. Hän sanoo valtaosan harbinilaisista, tarkoittaen varmasti myös itseään, pitäneen tästä ”isoisäksi” kutsutusta ”tuttavalisesta, mutta vaikuttavasta” vanhasta miehestä. Voidaan olettaa, että Alioshin oli tuntenut 20 vuotta Harbinissa toimineen Horvatin koko ikänsä.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Alioshin 1940, 35–36.

⁵⁶ Kennan 1956, 319–320. Risteilijät *Iwami*, *Suffolk* ja *Asahi* saapuivat tammikuussa.

⁵⁷ Ullman 1968, 28; Stephan 1994, 132.

⁵⁸ Smele 1996, 26. Vaikka bolševikit olivat antaneet matkalle luvan, legioonalaisten pelko toisaalta ympärysvaltojen hylkäämäksi joutumisesta ja toisaalta (Brest-Litovskin rauhan jälkeen) bolševikkien ja saksalaisten juonimasta aseistariisunnasta yllytti heidät kaappaamaan laajoja osia Siperian radasta.

lähettää joukkoja Venäjälle, etenkin Siperiaan. Samalla valkoinen vastarinta venäläisten keskuudessa kiihtyi, kun maailmansodassa Venäjän laivaston vara-amiraalina toiminut sotasankari, hydrologi ja entinen naparetkeilijä Aleksandr Koltšak nousi marraskuussa Länsi-Siperiassa Venäjän ”ylimmäksi johtajaksi”, käytännössä sotilasdiktattoriksi.

Alioshinin narratiivissa interventiovaiheen kiihtyminen alkaa näkyä jo Harbinissa, kun hän kertoo Alexander-veljen päässeen töihin Harbinin santarmijoukkojen yksikköön, jonka tehtävänä oli kerätä tietoa japanilaisten toiminnasta ja tavoitteista.⁵⁹ Kysymys siitä, miten Alioshin näki japanilaiset, onkin mielenkiintoinen: hän suhtautuu kotiseutunsa miehittäjiin yllättäväinkin neutraalisti. Kirjoittamisaikanaan hän jo tietää, että Japanilla oli omat ekspansionistiset pyrkimyksensä, mutta vastoin sitä, mitä venäläiseltä, ja myös amerikkalaiselta⁶⁰ kirjoittajalta voi suoranaisen ”japanilaisvihan” aikana odottaa, hän ei missään vaiheessa suoraan tuomitse japanilaisia samalla tavalla kuin esimerkiksi Semjonovia tai Ungernia, joita japanilaiset avoimesti tukivat. Päinvastoin, Alioshin näyttäisi erään yksityiskohdan perusteella jopa kirjoittaneen Japanin etujen mukaisesti: *Asian Odysseyn* kansisivulla olevassa Kaukoidän kartassa Mantšuria on kirjoitettu muotoon Mantšukuo.⁶¹ Miksi Alioshin ei käyttänyt kotiseudustaan vakiintunutta maantieteellistä termiä vaan Japanin 1932 perustaman nukkevaltion nimeä? Kenties hän näki oikeistolaisen Japanin ”pienempänä pahana” kuin vasemmistolaisen Neuvostoliiton. Kyseessä voi myös olla pragmaattinen tosiasioiden tunnustus. Ehkä varovainen myötäily oli jopa merkki ”panttivankitilanteesta”: Alioshinin isä, äiti ja veli saattoivat yhä asua Japanin miehittämässä Harbinissa kirjan kirjoitusaikana. Joka tapauksessa Alioshinin neutraalin kielenkäytön perusteella on vaikea sanoa, pitikö hän japanilaisia sisällissodan aikana Venäjän puolustajina vai Sablinin käyttämän ”puolustuksellisen nationalismin” mukaisesti haitallisina imperialisteina. Alioshin saattoi nähdä japanilaiset atamaanisuojaattejaan ”hillitsevänä voimana”.⁶²

⁵⁹ Alioshin 1940, 34. Alioshin kertoo sekä Alexanderin että oman adjutantin työnsä tulleen mahdolliseksi isän suhteiden turvin.

⁶⁰ USA:n ja Japanin suhteet olivat huonontuneet merkittävästi 1930-luvun aikana Kiinan-Japanin sodan ja Japanin kasvaneen militarismin myötä. Erityisesti joulukuun 1937 tapahtumat hiersivät: tuolloin tapahtui Nanjingin verilöyly sekä lähes samanaikainen välikohtaus, missä japanilaiset tuhosivat sotalaiva USS *Panayn*. USA vastasi taloudellisilla sanktioilla Japania kohtaan. Molemmat tapaukset myös noteerattiin lehdistössä. USAn-Japanin suhteista näiden tapausten jälkeen esim. Hosoya 1968, passim.

⁶¹ ks. liite 1.

⁶² Alioshin 1940, 49. Alioshin sanoo japanilaisten ”sekaantuneen viisaasti” välikohtaukseen, jossa kahakka amerikkalaisten ja Kalmykovin (josta pian lisää) joukkojen välillä oli lähellä.

Alioshin pääsi eroon turhautuneisuudestaan isänsä suhteiden avulla, kun tämä järjesti hänelle työn kääntäjäpääallikkonä kenraali William S. Gravesin amerikkalaisen retkikunnan palveluksessa Vladivostokissa.⁶³ Venäjän itäisin kaupunki oli hänelle tuttu jo opiskelua ajoilta.⁶⁴ Jos Alioshin on kaksijakoinen japanilaisia kohtaan, amerikkalaisten kohdalla asiat ovat toisin: hän suhtautuu retkikuntaan, sen tavoitteisiin sekä työtovereihinsa erittäin myönteisesti.⁶⁵ Alioshinin näkemykset henkilöityivät erityisesti arvostuksessa kenraali Gravesia kohtaan, josta hän julistaa:

*Jokainen oikea venäläinen patriotti tulee aina muistamaan kuolemattoman kiitollisuuden kera tämän modernin ritarin, joka vaali uskoa, että oikeus on tärkeämpää kuin voima.*⁶⁶

Kuten Alioshin totesi, Gravesia syytettiin toimimattomuudesta, sillä muut ympärysvallat toivoivat retkikunnan osallistuvan aktiivisemmin sotatoimiin.⁶⁷ Hän oli kuitenkin toiminut presidentti Wilsonin käskyjen mukaisesti. Amerikkalaisten läsnäolon tehtävänä oli virallisesti vain ahtaalle joutuneiden tšekkoslovakien pelastaminen sekä Siperian radan turvaaminen, pysyen ”neutraalina”.⁶⁸ Tutkijoilla on tosin konsensus siitä, että Yhdysvaltain hallinto epäonnistui intervention tarkoituksen artikuloinnissa sotilaille ja jopa ylimmille upseereille, kuten Gravesille.⁶⁹ Alioshin ei tosin tuonut esille merkkejä amerikkalaisten hämmentyneisyydestä. Valkoisena, kalifornialaisena emigranttina, joka kirjoittaa erityisesti amerikkalaiselle yleisölle, Alioshinilla oli luonnollisesti intressi kuvata Gravesin retkikunta hyvässä valossa.

⁶³ Alioshin 1940, 41–42. Alioshinin mukaan isä puhui ”amerikkalaisista ystäväistämme”.

⁶⁴ Alioshin 1940, 77, 311. Alioshin ei mainitse vuosia, mutta hänen opiskeluaikoihin voidaan arvioida noin 1910–1914. Hän olisi viimeisenä opiskeluvuotenaan näin ollut vain 19-vuotias, mikä saattaa selittyä yksilöllisellä lahjakkuudella. Vladivostokin idän instituutti oli saanut jo varhain Pietarista useita idän kielten ja kulttuurin spesialisteja. Sablin listaa niin kiinan, japanin, korean sekä tiibetin ja mongolin asiantuntijoita. Sablin 2019, 10. Jotkut heistä ovat saattaneet opettaa Alioshinia, joka osasi venäjän lisäksi ainakin mandariinikiinaa, mongolia, englantia ja saksaa. Alexander-veli osasi, kuten muistamme, japania, joten on mahdollista että myös Dmitri hallitsi lisäksi sen.

⁶⁵ Alioshin 1940, 45–46. Alioshin sai myös ystävän, Majuri Blondin, ”lihavan, iloisen miehen”.

⁶⁶ Alioshin 1940, 44. ”Every real Russian patriot will always remember with undying gratitude this modern knight who cherished the belief that right is more important than might.”

Ei välttämättä ole sattumaa, että virke vaikuttaa jopa muistopuheelta: Graves kuoli helmikuussa 1940, samana vuonna, jolloin *Asian Odyssey* julkaistiin.

⁶⁷ Alioshin 1940, 44, 46. Gravesia syytettiin bolševikkien myötäilystä myöhemmin myös Yhdysvalloissa.

⁶⁸ Bisher 2005, 104–105.

⁶⁹ Esim. Bisher 2005, 104–105. Bisherin mukaan Graves tunnusti muistelmissaan suoraan, että hän ”ei tiennyt mitä Yhdysvallat pyrki saavuttamaan sotilaallisella interventioilla”. Gravesin ja hänen joukkojensa hämmennystä lisäsi entisestään se tosiasia, että toinen amerikkalainen retkikunta, joka oli lähetetty Arkangeliin, osallistui aggressiivisiin sotatoimiin. Kuten Bisher toteaa, ”Kukaan ei tiennyt, mitä heiltä odotettiin”.

Alioshin pyrki tässä vaiheessa tuomaan esille kontrastin komentoketjua noudattavien, yhteistä hyvää tavoittelevien sivistyneiden amerikkalaisten sekä Semjonovin ja Kalmykovin⁷⁰ tottelemattomien, omaa etua tavoittelevien barbaarien välille. On selvää, että hän oli mentaliteetiltaan asennoitunut atamaanien valtaa vastaan.⁷¹ Vaikka Alioshin tunnusti, että hän ei tänä aikana suoraan todistanut näiden tekemiä vääryyksiä, hän kertoo kääntäneensä monia siviiliväestön valituksia näiden tekemistä julmuuksista.⁷² Alioshin antoi ymmärtää, että jopa siviiliväestön terrorisointi armeijan taloudenhoidon nimessä olisi voinut olla ymmärrettävää, jos Kalmykov, Ungern ja Semjonov eivät olisi yhdistäneet siihen myös ”saatanallista sadismia”.⁷³ Viimeistään tässä vaiheessa on jo selvää, että yhdeksi kirjan kantavista teemoista on muodostunut Alioshinin kokema katkeruus näitä miehiä kohtaan. He olivat hänen mielestään pääasiallinen syy Valkoisen liikkeen epäonnistumiselle.

Ei ole yllätys, että juuri sinä aikana, kun Alioshin työskenteli Vladivostokissa, syyskuusta 1918 syyskuuhun 1919⁷⁴, tarinat atamaanien hirmuvallasta⁷⁵ alkoivat levitä kiihtyvällä tahdilla. Valkoinen terrori Siperiassa oli huipussaan, kun bolševismin vastainen rintama vahvistui ulkomaisen intervention ja Koltšakin sotilasjuntan valtaannousun johdosta. Valkoisen katastrofin ainekset olivat kuitenkin jo muhimassa. Ensimmäisen maailmansodan päättyminen vei interventiolta sen alkuperäisen tarkoituksen pohjan.⁷⁶ Intervention näennäisestä laajuudesta huolimatta vain muutamat joukko-osastot osallistuivat aktiivisesti taisteluihin.⁷⁷ Tšekkoslovakit, jotka olivat muodostuneet Valkoisen armeijan ytimeksi Uralin rintamalla, eivät muutamia johtavia upseereita

⁷⁰ Ivan Kalmykov, Ussurin kasakkojen atamaani, joka toimi Primorjen alueella eli lähempänä Vladivostokia kuin Semjonov. Alioshin kirjoittaa tämän nimen muodossa Kolmikov, mikä mahdollisesti ääntyy englanninkieliselle lukijakunnalle paremmin.

⁷¹ Mentaliteettihistoriasta esim. Hyrkkänen 2002, 73–103.

⁷² Alioshin 1940, 47–48. Näihin kuului hänen mukaansa omaisuuden takavarikointi, pidätykset ja murhat, jotka tehtiin ”isänmaallisen idealismin nimessä”.

⁷³ Alioshin 1940, 48. . Alioshin ei uskonut, että miehet voisivat voittaa kansan tukea Valkoiselle liikkeelle. Hän esimerkiksi listaa jokaiselle kolmelle miehelle ”saatanallisen sadismin” ilmentymiä: Semjonov ei pystynyt nukkumaan, jos ei ollut päivällä tappanut miestä, Ungern ylläpiti susilaumaa jolle syötti uhrejaan, Kalmykov tappoi uhreilensa sukua olleita lapsia. Tätä kohtaa *Asian Odyseysta* on usein siteerattu niin tutkimus- kuin populaarikirjallisuudessa.

⁷⁴ Alioshin mainitsee saapuneensa Vladivostokiin syyskuun alussa 1918. Alioshin 1940, 44. Lähtö Vladivostokista tapahtui todennäköisesti syyskuun alussa 1919 Gravesin Omskin-käynnin jälkeen.

⁷⁵ *atamanschina*.

⁷⁶ Ullman 1968, 10. Tämä murensi ympärysvaltojen linjan johdonmukaisuutta entisestään.

⁷⁷ Ullman 1968, 28–29. Valtaosa sotilaista oli Ullmanin mukaan vain huolto- ja varuskuntajoukkoja sekä valkoisten venäläisten kouluttajia.

lukuun ottamatta halunneet tukea Koltšakin oikeistolaista hallintoa.⁷⁸ Alioshinin velvollisuudentunto vei hänet lopulta junamatkalle Omskiin sen jälkeen, kun Graves palasi elokuun lopulla 1919 käynniltään Koltšakin luona mukanaan pessimistinen uutinen, jonka mukaan ”Koltšakin armeija on vain myytti eikä mikään enää estä bolševikkeja vyörymästä Siperiaan.”⁷⁹

Omsk oli muodostunut sodan kannalta ehkä Venäjän kolmanneksi tärkeimmäksi kaupungiksi heti Pietarin ja Moskovon jälkeen. Se oli paitsi Koltšakin armeijan keskus, se myös piti sisällään keisarin kultavarannot.⁸⁰ Alioshin näki amiraalin itse vain ohimennen, mutta hän kohtasi toisen keskeisen hahmon: Koltšakin ystävän ja oikean käden, englantilaisen kenraalimajuri Alfred Knoxin, brittiläisen retkikunnan, brittisin, komentajan.⁸¹ Kahdella virkkeellä Alioshin toi taitavasti esille mielenkiintoisen näkökulman, joka liittyy englantilaisten suhtautumiseen valkoisia liittolaisiaan kohtaan ja joka myös valottaa hänen omaa, varsin nihkeää näkemystään briteistä:

*Hän tuntui uskovan, ettei ollut pelkästään osa täällä olevaa armeijaa, vaan myös koko Valkoisen liikkeen johtohahmo. Hän puhui venäläisupseereille herjaavalla tavalla, kuten englantilaisupseerit ovat tottuneet puhumaan paikallisille alamaaisilleen siirtomaiden rykmenteissä.*⁸²

Alioshinin vertaus brittien siirtomaiden ja Venäjän välillä ei itse asiassa ole kovin kaukaa haettu, sillä hän jatkoikin heti: ”Miksikäs ei? Useimmat meistä pitävät englantilaisia uniformuja ja myyvät Venäjän halvalla.”. Ullman onkin painottanut, että ympärysvallloista juuri britit olivat syvimmin interventiossa mukana, sillä vain heillä oli asiassa mukana globaalit imperialistiset huolenaiheet.⁸³ Eräällä tavalla Koltšakin hallinto olikin Brittien ”siirtomaa”, mikä selvästi närkästytti Alioshinia. Vaikka Iso-Britannia

⁷⁸ Smele 1996, 105. Myös Alioshin tiesi tšekkoslovakkien nihkeydestä Koltšakia kohtaan. Alioshin 1940, 43. Hänen mukaansa nämä julistivat, että he eivät voineet ”olla osallisia rikokseen ja siten tukea Koltšakia”.

⁷⁹ Alioshin 1940, 50. Alioshin ei sanomansa mukaan ensi kertaa voinut uskoa Gravesin sanoja.

⁸⁰ Ainakin Jon Smele on analysoinut Koltšakin hallinnon kultareservejä ja niiden käyttöä. Smele 1996, 416–420.

⁸¹ Ullman 1968, 33. Knox oli ollut sotilasattasea (sotilaallinen neuvonantaja tai lähettäjä) Venäjällä jo vuodesta 1911. Sisällissodan aikana Siperiassa hän oli saanut brittihallitukselta luvan kouluttaa 3000 venäläissotilasta ja upseeria. Alioshin ilmeisesti kävi Omskissa lyhyen Knoxin vetämän koulutusjakson.

⁸² Alioshin 1940, 58. *“He seemed to feel that he was not merely one of the army here, but rather that he was the leading figure of the whole White movement. He spoke to the Russian officers in an abusive manner, as English officers are accustomed to speak to their native subordinates in colonial regiments.”* Ainakin Smele on siteerannut Alioshinin ja Knoxin kohtaamista, tosin hän ajoittaa sen jostain syystä virheellisesti vuoteen 1918. Smele 1996, 97.

⁸³ Ullman 1968, 8-9.

lähetti Venäjälle vain vähän sotilaita, heidän vaikutuksensa ilmeni suurena materiaalsen tuen, kuten uniformujen, määrässä sekä sotilaallisten neuvonantajien, kuten Knoxin, muodossa. Britit olivat myös tärkeässä roolissa ”Venäjän halvalla myymisessä”. Vuonna 1919 Koltšak myi peräti yli kolmasosan keisarillisista kultavarannoista ulkomaisille, lähinnä angloamerikkalaisille pankeille ja itään matkanneita kultajunia vartioi Middlesexin rykmentti.⁸⁴ Briteillä oli myös ollut rooli Koltšakin vallankaappauksessa.⁸⁵

Syksy 1919 oli koko sisällissodassa käännteentekevä aika: tuolloin punaiset löivät takaisin sekä Judenitšin Pietarin- että Denikinin Moskovon -offensiivit. Samalla myös koittivat Siperian sodan ratkaisun hetket, kun puna-armeija käynnisti suurhyökkäyksen lokakuun puolivälissä. Marraskuun alussa vain jäätymisvaiheessa oleva Irtyš-joki erotti punaiset Omskista. Koltšak oli päättänyt puolustaa Omskia ja oli lähes viime hetkeen asti kieltäytynyt vetäytymästä idemmäksi Tomskiin.⁸⁶ Hyökkäyksen alettua Alioshinin joukko-osasto joutui muista yksiköistä eristyksiin. Tätä seurasi heidän noin kolme kuukautta kestänyt hidas perääntyminen kohti 900 kilometrin päässä ollutta Tomskia, mikä väriytyi katkerilla taisteluilla, nälällä ja hyisellä talvella.⁸⁷ Tässä vaiheessa Alioshin menetti lopullisesti uskonsa valkoisiin, kun armeija ei ollut järjestäytynyt uudelleen.⁸⁸

Puna-armeijan etenemisen innoittamana siperialaiset partisaanit alkoivat aktivoitua. Yksi partisaanikapina tapahtui kohtalokkaaseen aikaan Irkutskissa tammikuussa 1920.⁸⁹ Amiraali Koltšak, tšekkoslovakit sekä hänen hallintonsa rippeet olivat tuolloin siellä. Kuuluisan vaihtokaupan, mistä Alioshin sai myös kuulla, seurauksena tšekkoslovakit luovuttivat Koltšakin punaisille vastineeksi matkansa jatkamisesta. Kuulustelujen jälkeen hänet teloitettiin helmikuussa. Alioshinin näkemys Koltšakista jäi kaksijakoiseksi. Toisaalta hän kritisoi tämän hallintoa, mutta toisaalta hän sääli tätä mielenlujuudestaan tunnettua sotasankaria, joka oli vain ollut mahdollottoman tehtävän edessä.⁹⁰

⁸⁴ Smele 1996, 418–419. Smelen mukaan määrän arvo oli noin 240 miljoonaa kultaruplaa.

⁸⁵ Ullman 1968, 33–34, Smele 1996, 94–99. Kysymys tarkasta laajuudesta, millä brittis ja brittiahallitus olivat juonessa mukana, on yhä kiistanalainen. Tiedetään kuitenkin, että britit suhtautuivat kaappaukseen pääosin myönteisesti.

⁸⁶ Smele 1996, 544–546.

⁸⁷ Hän myös todistaa epätoivoisen ja sekasortoisen perääntymisvaiheen kauheuksia. Alioshin esimerkiksi näki Siperian radan tukkeutumisesta seuranneen kilometrien pituisen epäkuntoisten junien jonon, joissa ”45 000 miestä, naista ja lasta jäätynä kuoliaaksi”. Alioshin 1940, 65–66. Alioshin kuuli lukumäärän jälkikäteen ja se voi olla liioiteltu huhu.

⁸⁸ On myös huomionarvoista, että nyt hän alkoi myös ankarammin kritisoida ”omiaan”, Valkoisen armeijan upseereita, erityisesti itsekkästä pelkuruudesta. Esim. Alioshin 1940, 66, 67.

⁸⁹ Sablin 2019, 137.

⁹⁰ Alioshin 1940, 64. Hän uskoi hänen kuoleman olleen tälle ”tervetullut helpotus”

2 ”Mene takaisin omaan maahasi”: Alioshinin vaiheet Neuvosto-Siperiassa ja Mongoliassa

Koltšakin hallinnon murentuminen sekä tämän kuolema ovat paitsi sisällissodassa, myös *Asian Odyssessa* tärkeä rajapyykki. Tämän jälkeen punaiset alkoivat saada ratkaisevan ylliotteen Siperiassa ja monille valkoisille toimijoille, kuten ympärysvalloille, Siperiasta poistumisesta tuli paras vaihtoehto. Alioshinkin pyrki enää selviytymään ja jälleen pakenemaan, ei voittamaan. Kyseessä on myös toinen mielenkiintoinen jakolinja. Hän joutui tästä lähtien valehtelemaan oikeista aikeistaan sekä naamioitumaan säännöllisesti, niin punaisten kuin Ungernin joukkojenkin keskuudessa: hänestä tuli ”viekas kuin Odysseus”. Alioshinin osalta sota tulisi kuitenkin jatkumaan syksyyn 1921 asti.

2.1 Lääkärinä, tiedustelu-upseerina ja sotavankina: Alioshin ”Punaisessa Siperiassa”

Kun Alioshin pääsi Tomskiin, kaupunki oli ankarien taistelujen näyttämö ja punaiset olivat voitolla. Pelastaakseen itsensä ja johtamansa pataljoonan rippeet Alioshin teki symbolisesti merkittävän päätöksen, kun hän repi irti vanhat upseerin tunnuksensa.⁹¹ Tämä olisi vain ensimmäinen monista teoista, joilla Alioshin pyrki, varsin onnistuneesti, selviytymään vihollisen keskuudessa. Pian hän esittäytyi bolševikkimiliisille ”lääketieteen opiskelijana” ja pääsi isorokkoa torjuvaan, Siperian kylää kiertävään desinfektoryhmään.⁹² Luottamuksen, mitä lääkärinä esiintyminen herättää, lisäksi työ antoi Alioshinille kaksi asiaa, mitä hän kipeimmin tarvitsi: lisenssin kulkea punaisten alueella vapaasti sekä avustettujen asukkaiden antaman ruokapalkan. Näлкänsä kautta Alioshin paljastikin erään näkemyksensä Neuvosto-Venäjältä, jopa Neuvostoliitosta. Hän nimittäin lakonisesti kehui ”kommunistien tapaa pitää kansa puolinälässä”, sillä se paitsi ”tappaa vastarinnan”, myös ”antaa jonkin hyvin konkreettisen puheen- ja ajattelunaiheen jokapäiväiseen elämään”.⁹³ Tässä yhteydessä eivät voi olla käymättä mielessä myös myöhemmät tapahtumat. Viittaisiko Alioshin myös

⁹¹ Keisarillisista tunnuksista oli Jo Helmikuun vallankumouksen jälkeen muodostunut uskollisuuksien indikaattori. Puna-armeija oli hylännyt upseeriston instituutioon ja samalla uudistanut sotilaalliset tunnuksset.

⁹² Alioshin 1940, 71. He käyttivät työvälineenään ”jättimäistä saksalaista kaasuttajaa”, jonka erittämä vahva kaasuseos tappoi bakteereita.

⁹³ Alioshin 1940, 72–73.

holodomoriin, Ukrainan 1930-luvun alun nälänhätään? Se mahdollisuus, että Alioshinit kuuluivat Harbiniin ja Kaukoitään muuttaneiden etniseen ukrainalaisemmistöön, toisi asialle henkilökohtaisemman ulottuvuuden.⁹⁴

Vietettyään noin kuukauden keräten Keski-Siperiassa mainetta desinfektiomiehenä Alioshin ylennettiin yllättäen puna-armeijan majuriksi ilmeisesti Bratskiin.⁹⁵ Hänen uusi tehtävänsä oli kirjoittaa erityisesti Kiinaan liittyviä katsauksia tiedusteluyksikön palveluksessa.⁹⁶ Kuvaillessaan elämäänsä puna-armeijan parissa Alioshin kertoi yllättyneensä siitä, että punaisten kanssa oli helppo tulla toimeen: he olivat hänestä ”yksinkertaisia sieluja” sekä valtaosin lukutaidottomia ja Alioshin saakin apulaiskomissaarin luottamuksen opetettuaan hänet lukemaan.⁹⁷ Alioshinin alentava suhtautuminen vihollisiinsa näkyy myös epäsuoraan, sillä hän ei juuri missään mainitse kohtaamiensa punaisten nimeä. Pian Alioshinille luotettiin tarvikkeiden ostaminen ja myyminen Irkutskiin.⁹⁸ Säännölliset matkat Irkutskiin toivat hänet lähemmäs Mongoliaa ja hän alkoi nyt suunnitella pakoa. Hän kertoi lähteneensä Irkutskiin viimeisen kerran toukokuun 1. päivänä.⁹⁹ Junamatkallaan hän toi esille myös inhonsa punaisia kohtaan, kun ryhmä sotilaita kehuskelee muun muassa valkoisten upseerien tappamisella ja kirkkojen muuttamisella ”tanssihalleiksi ja muiksi hupipaikoiksi”.¹⁰⁰

Irkutskissa Alioshin sai apua valkoisia salaa auttavilta mieheltä, joka neuvoi hänet mahdollisten auttajien verkostoon Mongolian ja Siperian raja-alueilla.¹⁰¹ Nyt hän alkoi toden teolla suunnitella pakoa, minkä johdosta hän suoritti jälleen muodonmuutoksen: tällä kertaa hän esiintyi saksalaisena sotavankina, joka oli matkalla kotiin ”levittämään

⁹⁴ Harbinin kehityksestä ja muuttoliikkeestä esim. Karlinsky et al 2013, 311. Kaukoidän muuttajien etnisestä koostumuksesta esim. Sablin 2019, 8.

⁹⁵ Alioshin 1940, 76–78. Tämä tapahtui ilmeisesti huhtikuussa 1920. Jostain syystä Alioshin sanoo asemapaikkansa olleen Novonikolaevskissa (nykyisessä Novosibirskissä), mutta annettujen tietojen perusteella kyseessä oli todennäköisemmin Bratsk. Novosibirsk ei ole hänen mainitsemansa noin 300 mailin (480 km) päässä Irkutskista, vaan lähes 900 mailin (1400 km) päässä. Se ei myöskään sijaitse hänen kuvailemiensa Jenisei-joen tai sen sivujoen Angaran, vaan Ob-joen varrella. Bratsk sen sijaan on Irkutskista noin 300 mailin päässä ja se sijaitsee Angara-joen varrella. Joki oli myös Bratskin tärkein liikenneväylä: Alioshin käytti lautta matkoillaan Irkutskiin.

⁹⁶ Alioshin 1940, 77. Hänen Kiinan-osaamisensa oli ilmeisesti huomattu, kun hän aiemmin toimi tulkkina kiinalaisten kyläläisten ja punaisten viranomaisten välillä. Alioshin 1940, 75–76.

⁹⁷ Alioshin 1940, 78.

⁹⁸ Alioshin 1940, 78–79. Tämä ei suinkaan ollut helppo tehtävä, sillä vapaakauppa oli Punaisessa Siperiassa virallisesti kiellettyä.

⁹⁹ Alioshin 1940, 83. Tämä on ensimmäinen kerta, kun Alioshin mainitsee tarkan päivämäärän.

¹⁰⁰ Alioshin 1940, 85. Kyseessä on kenties merkki Alioshinin kristillisyydestä. Ilmeisesti inhoreaktio oli näkyvä, sillä hän melkein joutui junassa olevan Tšekan tiedustelu-upseerin hampaisiin.

¹⁰¹ Alioshin 1940, 87.

kommunismia”.¹⁰² Äkkiseltään voisi kysyä, miten maailmansodan viholliskansan edustaja olisi herättänyt sympatiaa, mutta itse asiassa, kuten Alioshin kehuskelee, se oli hyvä idea. Bolševikit olivat hyödyntäneet Keskusvalloilta saatuja kokeneita sotavankeja varsinkin sisällissodan alkuvaiheessa kokemattoman puna-armeijan selkärankana.¹⁰³ Kommunismia aseina tukeneet kansainväliset sotavangit siis todennäköisesti nauttivat punaisten keskuudessa laajaa arvostusta. Vaikka Alioshin puhui Saksasta, ei myöskään ole poissuljettua, että hän olisi esittänyt itävaltalaisista vankia: hän kertoi viheltäneensä erästä wieniläistä kansanlaulua.¹⁰⁴ Lisäksi 90 % Venäjän 2.4 miljoonasta sotavangista oli ollut peräisin Itävalta-Unkarista.¹⁰⁵ Joka tapauksessa Alioshinin onnistui huijata kohtaamiansa punakaartilaisia ilmeisen hyvin, sillä hän osasi paitsi esittää vannoutunutta kommunistia, myös puhua saksaa ”natiivin helppoudella”.¹⁰⁶

Kulkiessaan kohti Mongoliaa syrjäisiä seutuja pitkin, sillä hän ei halunnut joutua punaisten kynsiin vartioituilla teillä, Alioshin kohtasi yhä enemmän eri mongolikansoja. Ensimmäinen oli niistä pohjoisin, burjaatit. Taka-Baikaliaan keskittyneet burjaatit olivat olleet venäläisten kanssa tekemisissä jo 1600-luvulta lähtien.¹⁰⁷ Valtaosa heistä oli samoilta ajoilta lähtien harjoittanut tiibetinbuddhalaista uskoa, jolle keisarinna Elisabet oli antanut laillisen aseman 1741.¹⁰⁸ Burjaatit nauttivat useimpiin Venäjän etnisiin vähemmistöihin verrattuna suurempaa myötätuntoa, kenties siksi, että heihin liitettiin kansanperinteessä samanlaisia ihannoivia piirteitä kuin kasakoihin. Alioshin, joka osasi puhua myös mongolia, suhtautuikin burjaatteihin myönteisesti. On mahdollista, että hänellä oli ollut Vladivostokissa opiskellessaan burjaattiperäisiä opettajia.¹⁰⁹ Ensimmäisestään hänen myönteisyytensä kuitenkin johtui varmasti siitä, että hänen mukaansa burjaatit ”vihasivat kommunisteja” ja monet suostuivat täten auttamaan häntä ja

¹⁰² Alioshin 1940, 89, 93. Hän oli kertomansa mukaan ostanut saksalaisen uniformun sotavangilta Krasnoyarskista.

¹⁰³ Bisher 2005, 64–65. Bisherin mukaan Lenin oli myös ihannoinut ajatusta kansainvälisestä ”vallankumouksellisesta legioonasta”. Vain pieni osa kaikista Siperian sotavangeista liittyi bolševikkien puolelle, mutta mielikuvat ratkaisivat: maailmansodan aikana liittoutuneet esimerkiksi liioittelivat rajusti Siperian sotavankien muodostamaa uhkaa.

¹⁰⁴ Alioshin 1940, 93. Kyseessä on *O du lieber Augustin*. Alioshin on saattanut oppia sen vangeilta maailmansodan aikana.

¹⁰⁵ Nachtigal & Radauer 2014, 2.

¹⁰⁶ Alioshin 1940, 95.

¹⁰⁷ Burjaattien ja venäläisten varhaisista kohtaamisista esim. Bisher 2005, 5-6.

¹⁰⁸ Bisher 2005, 22. Monet burjaatit olivat tosin myös kääntyneet ortodoksiseen kristinuskoon ja myös kristillis-buddhalainen synkretismi oli yleistä.

¹⁰⁹ Sablin 2019, 10. Vladivostokin idän instituutissa oli työskennellyt burjaatteja, jotka tutkivat ja opettivat etenkin mongolien kieltä ja kulttuuria. Joku heistä on hyvin voinut opettaa Alioshinia.

valkoisia.¹¹⁰ Alioshin tosin päätyi pian, ilmoitettuaan olevansa lukutaitoinen, jälleen punaisten palvelukseen, missä toinen hänen esimiehistään oli koulutettu ”lihava, nuori burjaatti”.¹¹¹ Hän oli hetken aikaa saksalainen sotavanki, joka vastasi väestökirjanpidosta ja avusti burjaattia ”kulttuurisessa valaistuksessa” pienessä Toran burjaattikylässä.¹¹² Kuten lääkärinä ollessaan, virka antoi hänelle enemmän valtaa ja liikkumavaraa: hän jopa pelastui ryöstäjiltä uhkailemalla heitä oikeudenkäynnillä. Se ei kuitenkaan auttanut, kun hänen täytyi Mongoliaan paetakseen ylittää vaikeakulkuinen Sajanin vuoristo.¹¹³ Lopulta Alioshin kuitenkin pääsi rajan yli Mongoliaan, ”pois kommunistien ulottuvilta”.¹¹⁴ Tämä tapahtui arviolta kesä-heinäkuussa 1920.

2.2 Filosofiaa, toivoa ja mongoleita: Mongolian särkynyt idylli

Asian Odyseyn narratiivi alkaa Mongoliassa ”terävöityä”. Alioshinin kerronta muuttuu yhä tarkemmaksi pieniä yksityiskohtia myöten.¹¹⁵ Ei ole ihme, että yli puolet 313-sivuisesta kirjasta sijoittuu Mongoliaan, eikä myöskään se, että juuri Mongolian-ajaltaan Alioshin tunnetaan parhaiten. Kenties hän muisti Mongolian-päivänsä paremmin tai ehkä hän ymmärsi amerikkalaisille eksoottisen maan kirjallisen arvon: mahdollisesti molemmat vaikuttivat. Kaukaisen ja eksoottisen Mongolian kirjallista arvoa 1900-luvun alun Länsimaissa ei voi aliarvioida. Vuosisadan alusta lähtien koettiin ”Mongolia-buumi”, kun länsimaiset seikkailijat kirjoittivat kuvauksia eräästä läntisen maailmankuvan syrjäisimmistä ja tuntemattomimmista kolkista.¹¹⁶

¹¹⁰ Alioshin 1940, 101. Myöhemmin hän myös sanoo, että ”punaiset eivät pitäneet burjaateista”. Alioshin 1940, 108.

¹¹¹ Mielenkiintoisena yksityiskohtana tämä burjaatti, Djambolon Bardji, on toinen vain kahdesta punaisesta, joiden nimen Alioshin mainitsee. Ilmeisesti häntä huvitti tämän sukunimi, joka hänen mukaansa tarkoitti ”banjoa”. Alioshin 1940, 104. Toinen on partisaanijohtaja Petr Schetinkin, jonka johtamaan ”kuuluisaan tarkka-ampujayksikköön” hän viittaa myöhemmin Ungernin sotaretkellä. Alioshin 1940, 265.

¹¹² Alioshin 1940, 105–106. Hän esittäytyi Bardjille nimellä ”Wilhelm Hans Hinkle”. Kulttuurinen valaistus piti sisällään avustamisen ”kirjaston, paikallisten teatterien, elokuvien, propaganda-ohjeiden, koulujen ja yleisöluentojen” hoitamisessa.

¹¹³ Alioshin 1940, 112–128. Alioshin käyttää lähes 20 sivua tämän haastavan matkan kuvaamiseen elävine luontokuvauksineen ja fyysisine haasteineen. Hän ei kuitenkaan juuri tapaille Sajania ylittäessään ihmisiä, joten en perehdy tähän tarkemmin.

¹¹⁴ Alioshin 1940, 128.

¹¹⁵ Merkkejä tarkentumisesta ovat esimerkiksi tarkkojen päivämäärien, ihmiskuvausten ja luontokuvausten lisääntyminen.

¹¹⁶ Yksi Mongolia-buumin lähtölaukaisijoista oli amerikkalainen seikkailija ja luonnontieteilijä Roy Chapman Andrews, joka löysi 1923 Gobin aavikolta ensimmäisenä maailmassa dinosaurusten munien fossiileja. Tämä ja hänen populaariteoksensa matkoistaan toivat hänelle ja Mongolialle mainetta. Andrews on myös yksi mahdollisista inspiraation lähteistä Indiana Jonesin hahmolle.

Mongoliassa Alioshin alkoi myös pohdiskella filosofiaa enemmän. Hän ottaa enemmän tai vähemmän tietoisesti kantaa erityisesti teosofiseen ajatteluun.¹¹⁷ Teosofiaan keskeisesti liittyvä ajatus ”Idän hengellisyydestä” ja ”Lännen rationaalisuudesta” sekä pohdinta niiden harmonisesta yhteensovittamisesta näkyy eri yhteyksissä, etenkin Alioshinin keskusteluissa vanhojen mongolimpiesten kanssa. Alioshinia esimerkiksi vaivasi kysymys ”itämaisen filosofian syvyyden” ja ”itämaisten massojen tietämättömyyden” sovittamisesta.¹¹⁸ Hän myös vertaili mongolien ja ”meidän”, länsimaisten, välistä ”perustavanlaatuista eroa”. Hänen mukaansa mongolit uskovat, että ihminen on sielu, jolla on ruumis. ”Me” taas uskomme, että ihminen on ruumis, jolla on sielu.¹¹⁹ Tässä kappaleessa Alioshin otti selvästi kantaa oman aikansa amerikkalaisen yhteiskunnan sekularisoitumiseen. Hän jopa havainnollistaessaan eroa mongolien ja ”meidän” välillä mainitsi republikaanit ja demokraatit.¹²⁰

Alioshinin vastaanotto Mongoliassa oli alkuun tyly. Mongoliruhtinas, jolle hän esittäytyi, ensiksi käski häntä ”menemään takaisin omaan maahansa”.¹²¹ Tämä kuitenkin vaikuttuu, kun Alioshin selittää tilanteensa ja kertoo Sajanin ylityksestään. Keskusteltuaan Venäjästä ja Alioshinin suunnitelmista prinssi tuo esiin huvittuneisuutensa, kun kyseessä on ”venäläinen, joka on pakenemassa Venäjältä Mongolian kautta kotiinsa Kiinaan”.¹²² Ruhtinaan huomio tiivistää hyvin Alioshinin erikoisen tilanteen, mutta hän ei suinkaan ollut ainoa venäläinen, joka oli saapunut Mongoliaan. Sisällissota oli ehtinyt tuoda sinne tuhansia pakolaisia, niin siviilejä, upseereita kuin sotilaitakin. Alioshin aikoi prinssin tapaamisen jälkeen odottaa tuntemiaan valkoisia Koson Gol- järven etelärannalla sijainneessa venäläissiirtokunnassa, mutta heitä ei kuulunut. Suurimman osan tästä ajasta hän asui buddhalaisen munkki Detsanin luona erään luostarin läheisyydessä. Hänen noin

¹¹⁷ Sunderland antaa teosofiasta lyhyen katsauksen: hänen mukaansa teosofit olivat avarakatseisia ihmisiä, jotka samaan aikaan kunnioittivat ”Itäistä uskontoa” sekä länsimaisten tieteen auktoriteettia. Teosofisella yhteisöllä oli 1900-luvun alussa kannatusta Yhdysvalloissa, minne sen perustaja Helen Blavatsky muutti 1800-luvun lopulla. Sunderland 2014, 107–108.

¹¹⁸ Alioshin 1940, 301. *”I never could reconcile the depth of Oriental philosophy with the ignorance of the Oriental masses.”* Lause muistuttaa jopa Alioshinin kannanotolta länsimaistyyllisen julkisen koulutuksen puolesta, mutta kyse on ensisijaisesti filosofisesta pohdinnasta ”viisaan mongolimiehen” kanssa.

¹¹⁹ Alioshin 1940, 144.

¹²⁰ *ibidem.* ”Generally speaking, our ideas and ideals are playthings, merely a mental gymnastic. For most of us it does not matter whether we are Christians or not, whether we are Republicans or Democrats—our lives go on just the same. We may preach many things, but act quite contrary to our expressed ideals.”

¹²¹ Alioshin 1940, 131.

¹²² Alioshin 1940, 133.

15 sivun pituinen kuvauksensa alueen mongolien elämästä, tavoista, fyysisistä ominaisuuksista, rakennuksista ja uskonnollisista menoista muistuttaa orientalistista matkakirjallisuutta, jopa amatöörimaista etnografista tutkimusta.¹²³ Alioshin tuntui pitäneen mongolien hengellistä ja huoletonta elämäntyyliä idyllisenä ja muistelee sitä haikeudella.¹²⁴ Lähdettyään luostarista hän asui myös kasakkapakolaisten luona, joita hän kuvailee ”vieraanvaraisiksi”.¹²⁵ Idyllisyys näkyy myös täällä, sillä hän kutsuu kasakkaperheen kanssa viettämänsä viikkoa ”onnellisiksi päiviksi”.¹²⁶ Alioshin sai lisäksi töitä venäläislasten opettajana Bangai Kuren kaupungissa.¹²⁷ Alioshin ilmaisi toiveikkaasti useaan otteeseen pääsevänsä pian kotiin.

Kaihoisalla, toiveikkaalla, jopa romanttisella kuvauksellaan Alioshin loi selvän kontrastin, jossa osapuolina ovat Mongolia ennen Roman von Ungern-Sternbergin saapumista ja Mongolia ”hullun paronin” saapumisen jälkeen. Ungernin saapuminen syys-lokakuussa 1920 toi sodan rauhalliseen Mongolian.¹²⁸ Alioshin kiteytti Mongolian muuttuneen elämän näin:

*Huhujen pimeät pilvet levittäytyivät Mongoliaan ja peittivät sen aurinkoisuuden. Jokainen eli kuolemanpelossa, hyläten tavalliset työnsä: kaupankäynti pysähtyi, karja piilotettiin syrjäisiin laaksoihin ja väki juoksi pakoon kukkuloille.*¹²⁹

On tärkeä muistaa, että mongolit ruhtinaineen eivät Ungernin saapumisaikaan olleet maan ainoita vallanpitäjiä. Kiinan tasavallan joukot olivat miehittäneet maan syksyllä 1919, sen oltua itsenäinen vain kahdeksan vuotta. Ungern voittikin Mongolian hengellisen johtajan,

¹²³ Alioshin 1940, 138–151.

¹²⁴ Alioshin 1940, 171. Hän myös esimerkiksi sanoo ”tietävänsä”, että mongolit ovat ”hyvin rehellisiä”.

¹²⁵ Alioshin 1940, 161.

¹²⁶ Ibidem. Alioshin leikittelee ajatuksella, että hän voisi jäädä asumaan heidän kanssaan ja naida perheen tyttären Maroosyan, jota hän kuvailee ”solakaksi, musta- ja tuuheatukkaiseksi, punaposkiseksi ja kirkkaan tummasilmäiseksi” sekä ”oivaksi ratsastajaksi”. Alioshinin harvinaisen tarkka kuvaus vähäisestä henkilöstä voi vihjata, että hän oli ihastunut tähän. Hän kuitenkin lähtee vedoten siihen, että hän olisi köyhälle perheelle vain taakka.

¹²⁷ Alioshin 1940, 166. Hänen tavoitteenaan oli kerätä rahaa kotimatkalleen. ”Bangai Kure”- nimistä kaupunkia ei Mongoliassa nykyisin ole. Kyseessä on todennäköisesti nykyinen pohjois-Mongolian Bulgan, joka perustettiin luostarin nimeltä Bangiin Kure paikalle. Alioshin sanookin jättimäisen luostarin hallitsevan kaupungin siluettia.

¹²⁸ Sunderlandin mukaan Ungern ylitti rajan Akshan rajakylän kohdalla joko aivan syyskuun lopussa tai aivan lokakuun alussa. Sunderland 2014, 165–166. Myös Alioshin mainitsee Ungernin ylittäneen rajan Akshan kohdalla. Alioshin 1940, 167.

¹²⁹ Alioshin 1940, 168. *”Dark clouds of rumor spread over Mongolia and hid its sunshine. Everybody lived in deadly fear, abandoning their usual occupations: trade stopped, cattle were hidden in secluded valleys, and people ran for safety into the hills.”*

kiinalaisten panttivankina olleen Bogd-kaanin tuen vetoamalla etenkin mongolien kiinalaisvastaisuuteen.¹³⁰ Kiinalaismiehittäjiä kohtaan Alioshin oli selvästi mongoleita vihamielisempi. Tämä ei hänelle kuitenkaan ollut merkki tuolloin länsimaalaisten keskuudessa yleisestä ”keltaisen uhan” pelosta.¹³¹ Hänen kriittisyytensä selittyy ”taistele tai pakene -reaktiolla”: sillä, että kiinalaiset alkoivat paronin saapumisen vuoksi vainota venäläispakolaisia, kuten häntä itseään.¹³² Näin ollen Alioshin syytti Ungernia kiinalaisten otteen kiristymisestä ja oman tilanteensa huononemisesta. Hän joutui lähtemään Bangai Kuresta lokakuussa ja löysi pian venäläisryhmän, jonka seurassa hän tulisi olemaan koko *Asian Odysseyn* lopun.¹³³ Ryhmän kanssa Alioshin pyrki vetäytymään Länsi-Mongolian vuoristoon, vältellen venäläisiä sotilaita tarvitsevia Ungernin joukkoja ja taistellen kiinalaismiehittäjiä vastaan. Joulukuuhun mennessä Ungernin joukkojen värväyksestä vastannut mongoliruhtinas kuitenkin sai heidät kiinni. Alioshin joutui pakkovärvätyksi ehkä sisällissodan pahamaineisimpaan joukko-osastoon, Ungernin ”Aasialaiseen ratsuväkidivisioonaan”.

2.3 Takaisin armeijaan: Ungernin sotaretket ja Alioshinin viimeiset taistelut

Asian Odysseyn viides luku, ”In the Service of Baron von Ungern-Sternberg”, on monella tapaa kirjan kliimaksi. Paroni, josta on jo aiemmin kuultu hurjia huhuja, on nyt lähempänä kertojaa kuin kertaakaan aiemmin, ja nyt Alioshin todistaa tämän uran huipentumaa läheltä. Alioshin ei kuitenkaan ollut täydellinen, objektiivinen silminnäkijä. Vaikka häntä on eniten siteerattu juuri Ungernin takia, väitän, että juuri hänestä kertoessaan Alioshiniin on suhtauduttava suurimmalla varauksella. Kohdissa, joissa hän mainitsi jotain Ungernista, on useimmiten mukana vahvoja tunteita, olivat nämä sitten katkeruutta,

¹³⁰ Sunderland 2014, 169.

¹³¹ Sunderland antaa useita esimerkkejä 1900-luvun alun venäläisällymysten- ja päällystön pelosta ”keltaista aaltoa” kohtaan. Sen laukaisseena tekijänä pidetään erityisesti kiinalaisten rajusti lisääntyntä muuttoliikettä Venäjän alueille. Sunderland 2014, 96–97, 98. *Asian Odysseyssa* ei ole merkkejä siitä, että Kiinassa ikänsä asunut Alioshin olisi vihannut kiinalaisia nimenomaan rodullisista syistä. Muistamme myös, että punaisessa Siperiassa Alioshin oli pelastanut kiinalaismaanhiljijöitä vankilatuomiolta: jotain, mitä Siperian kiinalaistumista pelkäävä upseeri tuskin olisi tehnyt.

¹³² Alioshin 1940, 167.

¹³³ Alioshin 1940, 182–183. Ryhmään kuului noin 20 sotilasta, lähinnä kasakkoja, ja sitä johti kyyninen, ankara lentokonepilotti nimeltä ”Mike” (Mikhail?). Pian ryhmään liittyi myös Alioshinin sattumalta kohtaama maailmansodanaikainen ystävä Viktor sekä tämän vaimo Mariana, joka Alioshinin mukaan laittoi ryhmälle aina hyvää ruokaa.

pelonsekaista kunnioitusta tai halveksuntaa.¹³⁴ Vaikka Alioshin näki ja lyhyesti kohtasi Ungernin, hän ei lisäksi kertaakaan henkilökohtaisesti keskustellut tämän kanssa. Monet Alioshinin kertomat asiat ovat huhupuhetta tai jopa tarua.

Ungernin kohdalla on myös erityisen tärkeää alleviivata sitä, että *Asian Odyssey* on kirjoitettu 20 vuotta tapahtumien jälkeen: paronin maine oli jo tuolloin vakiintunut sellaiseksi, jollaisena hänet muistetaan. Ylivoimaisesti merkittävin kertomus Ungernista, puolalaisen seikkailijan Ferdinand Ossendowskin *Beasts, Men and Gods*, julkaistiin Puolassa jo 1922. Siitä tehtiin pian myös englanninkielisessä maailmassa kymmeniä painoksia. Boyd jopa vertaa teosta *Da Vinci-koodiin* sen kyvyssä herättää laajan yleisön mielikuvitus.¹³⁵ Ossendowskia on lainattu myös myöhempinä aikoina.¹³⁶ Ossendowskin teoksen luotettavuus on monine epäselvyyksineen kuitenkin kiistanalainen kysymys.¹³⁷ On mahdollista, että Alioshin pyrki joiltain osin matkimaan bestseller-kirjailijan näkemystä täysin mielipuoletta Ungernista, sillä tätä laaja yleisö odotti. Samalla on kuitenkin todettava, että Alioshinin kuvaukset paronista ovat Ossendowskia selvästi maltillisempia ja realistisempia.

Alioshin päätyi pakkovärvätyn ryhmänsä mukana takaisin Bangai Kureen noin tammikuussa 1921. Kaupungista oli hänen poissa ollessaan tullut Ungernin alamaisen, eversti Kazagrandin, tukikohta. Tämä kuitenkin vihasi ryhmää syystä, jota Alioshin ei tiedä, ja heidät määrättiin ”painumaan helvettiin”.¹³⁸ Alioshin sai kokea Ungernin armeijan kovan kurin heti, kun Kazagrandi määräsi komendanttinsa tappamaan hänet tämän kysyttyä, miksi heitä kohdeltiin niin tylästi. Komendantti kuitenkin sattumoisin paljastui Alioshinin opiskelukaveriksi. Yhdessä he lavastivat Alioshinin kuoleman. Hän sai komendantilta uuden passin sekä käskyn saapua Ungernin päämajaan Kherlen-joen varrelle alle 24 tunnissa ja esittäytyä ”Poto”-nimisenä miehenä.¹³⁹ Noin 400 kilometrin hevosmatka olisi ollut näin lyhyessä ajassa mahdoton ilman Mongolian kuuluisien jam-

¹³⁴ Mentaliteettihistoriasta esim. Hyrkkänen 2002, 73–103.

¹³⁵ Boyd 2010, 366.

¹³⁶ James Palmerin populaariteos *The Bloody White Baron* (2011) edustaa Ossendowskin luomaa Ungern-myytin perinnettä. Esimerkiksi Sergius Kuzmin on kritisoinut Palmeria epätarkkuuksista. Kuzmin 2013, passim.

¹³⁷ Boyd 2010, 368.

¹³⁸ Alioshin 1940, 213.

¹³⁹ Alioshin ilmeisesti piti uuden valehenkilöllisyytensä Mongolian-retken loppuun saakka.

asemien vaihtohevosia: Alioshin muistelikin kuljettajansa asettaneen hänet ”lukuisille eri satuloille”.¹⁴⁰

Alioshin antaa Urgaa valloittamaan valmistautuvan monikansallisen armeijan koostumuksesta ja elinoloista tarkan kuvauksen, eikä se saa häneltä kehuja.¹⁴¹ Hänen mukaansa Ungernin joukko-osastoilla oli selvä ”kastijärjestelmä”, jonka huipulla olivat tsahar-mongolit, pohjalla taas, ehkä yllättäen, sekä Alioshinin että Ungernin oma luokka, keisarilliset upseerit ja ammattisotilaat. Alioshin ei kertonut näkemystään siitä, miksi armeijan todellinen selkäranka oli niin laiminlyöty, mutta Ungern ehkä pelkäsi näiden muodostamaa mahdollista uhkaa eniten ja täten halusi lannistaa heidän vastarintansa. Uskollisuudesta ja kuuliaisuudesta rakentuva pyramidi olikin Ungernille, baltiansaksalaiselle aatelliselle ja vankkumattomalle monarkistille, kaiken järjestyksen perusta.¹⁴²

Paronista itsestään Alioshin antaa ensi kertaa henkilöprofiilin, kun tämä tulee tarkastamaan joukkojaan. Hänen ylikuonnollinen pelkonsa on käsin kosketeltava: Ungern osasi kuulemma ”lukea muiden ajatukset”. Tilanne on kuin Natsi-Saksaan sijoittuvasta sotaelokuvasta: Alioshin sanoi Ungernin tuijottaneen hetken joka miestä suoraan silmiin ja sitten sanoneen ”armeijaan”, ”takaisin karjan pariin” tai ”likvidoidaan”. Vertaus kirjan kirjoitusajan tapahtumiin on yhä ilmeisempi, kun Alioshin sanoo Ungernin teloittaneen kaikki juutalaiset, ”iästä, sukupuolesta ja kyvystä riippumatta”.¹⁴³ Ilmeisesti ”armeijaan” jäi ainoaksi lauseeksi, minkä paroni ”Potolle” lausui. Ei ole ihme, että Ungernia on usein pidetty ”esinatsina”. Yhdysvalloissa Alioshin on todennäköisesti kuullut natsien valtaannoususta ja näiden aloittamista vainoista. Jos hänen perheensä asui yhä Harbinissa, hän on myös varmasti ollut tietoinen Venäjän fasisin puolueen noususta

¹⁴⁰ Alioshin 1940, 219. Oletan, että Bangai Kure on nykyinen Bulgan. Ungernin leirin sijainnin antaa esim. Sunderland 2014, 167.

¹⁴¹ Alioshin 1940, 220–224. Alioshin esimerkiksi kirjoittaa armeija-sanon lainausmerkkien kanssa, sekä sanoo Ungernin sekä hänen miestensä olevan ”likaisia”. Mielenkiintoisena joukko-osastona Alioshin mainitsee lyhyesti eversti Hiro Yaman johtamat japanilaiset. On yhä kiistanalainen kysymys, missä määrin Japanin hallinto ja Ungern toimivat yhdessä Mongolian-retken aikana: virallisesti Japani kielsi tukeneensa Ungernia. Sunderlandin mukaan kyseessä oli vain pieni vapaaehtoisten ryhmä. Boyd taas olettaa, että Japanin ylin johto avusti Ungernia salaa, jättäen vähän jälkiä asiakirjoihin. Sunderland 2014, 161; Boyd 2011, 97–98. Alioshin ottaa jälleen neutraalin ja jopa sympaattisen asenteen japanilaisia, joita hänen mukaansa kohdeltiin ”kurjasti”, kohtaan.

¹⁴² Sunderland 2014, 223, passim. Sunderland esittää mielenkiintoisen sosiaalipsykologisen teorian Ungernista. Baltiansaksalaisia alettiin yhä enemmän pitää epäilyttävinä ulkomaalaisina venäläistämiskauden kasvaneen nationalismin myötä, mikä olisi saanut nuoren Ungernin ”ylikorostamaan” venäläisyyttään ja uskollisuuttaan Venäjälle ja tsaarille.

¹⁴³ Alioshin 1940, 229.

kotikaupungissaan. Alioshin on kenties tarkoituksella rinnastanut saksalaisjuurisen Ungernin Hitleriin ja käsitellyt tätä vertauskuvallisen ”varoittavan esimerkin” valossa.

Kiinalaisten miehittämän Urgan valloituksen oli määrä alkaa helmikuun 1. päivä ja kaupungin piti olla vallattu 4. päivään mennessä.¹⁴⁴ Taistelun kulku, joka päättyi Ungernin voittoon, tunnetaan useiden lähteiden ansiosta melko seikkaperäisesti eikä sen avaaminen ole nyt olennaista. Sen sijaan Alioshinin näkemys Ungernin uudesta valtakaudesta ansaitsee huomion. Vaikka Alioshin suhtautui kielteisesti sen ankaruuteen, hän myöntyi harvinaisesti kehumaan Ungernia ”äärimmäisen energiseksi ja päättäväiseksi mieheksi” tämän järjestämästä ”täydellisestä Mongolian uudelleenjärjestämisestä”.¹⁴⁵ Ungernin todella tiedetään lyhyen valtansa aikana ajaneen uudistuksia, jotka veivät Mongoliaa länsimaisempaan suuntaan.¹⁴⁶ Tämä kuitenkin peittyi siihen tosiasiaan, että Ungernin armeijan hyvinvointi oli pääosin vihatun ryöstötalouden varassa. Vaikka Alioshin sanoo useaan otteeseen mongolien kannattaneen ja jopa palvoneen ”Sodan jumalaansa¹⁴⁷”, pinnan alla kuohui. Tyytymättömyys ajoi monet orastavaan, bolševikkien tukemaan kommunistiseen partisaaniliikkeeseen.

Toukokuun lopulla Ungern aloitti hyökkäyksensä Taka-Baikaliaan, jossa valtaa oli Semjonovin vetäydyttyä pitänyt bolševikkien tukema Kaukoidän tasavalta. Ungern nojasi pitkälti siihen uskoon, että hänen saapumisensa laukaisisi kansan keskuudessa bolševikkien-vastaisten kapinoiden ketjun.¹⁴⁸ Tätä ei tapahtunut, mutta Aasialainen ratsuväkidivisioona taisteli silti syksyyn asti, vaikka useimmat, myös Alioshin, eivät uskoneet voittoon. Lopulta Ungern joutui vetäytymään puolustuskannalle Mongoliaan, missä tilanne alkoi näyttää yhä tukalammalta: bolševikkien tukemat mongolipartisaanit olivat heinäkuussa vallanneet ilman riittävää puolustusta jääneen Urgan.¹⁴⁹ Ungern päätti vetäytyä kohti länttä ja Muren Kurea.¹⁵⁰ Osassa joukkoa kuitenkin kyti jo kapinamieli. Lyhyen kahakan seurauksena Ungern pakeni pääjoukkonsa luota uskollisina pitämänsä mongolikompanian luo. Pian, 20. elokuuta, sekin petti hänet ja luovutti tämän

¹⁴⁴ Alioshin 1940, 227. Alioshinin mukaan Ungern oli valinnut päivät buddhalaisten lamojen ennustusten perusteella.

¹⁴⁵ Alioshin 1940, 241.

¹⁴⁶ Näitä olivat esimerkiksi ministerikabinetti, paperiraha, organisoitu verotus, kevyen teollisuuden lisääminen sekä sotilaskoulut. Ungernin valtakaudesta Urgassa esim. Sunderland 2014, 178–189.

¹⁴⁷ *Tzagan Burkhan*. Alioshinin mukaan mongolit uskoivat Ungernin olevan mytologisen sodan jumalan reinkarnaatio.

¹⁴⁸ Sunderland 2014, 201.

¹⁴⁹ Sunderland 2014, 202. myös Alioshin 1940, 266.

¹⁵⁰ Nykyinen Mörön. Myös se oli jo päätynyt punaisten miehittämäksi.

bolševikkikomentaja Schetinkinille.¹⁵¹ Alioshinin kuvaus Ungernin vangitsemisesta ei ole totuudenmukainen ja muistuttaa legendaarista pyhimyskertomusta.¹⁵² Hänen mukaansa punaiset ensin pelästyivät ja laukkasivat pois kun köysin sidottu paroni huusi näille: ”Minä olen Paroni Ungern”.¹⁵³ Paroni Ungern teloitettiin Novonikolaevskissa 15. syyskuuta kuuluisan ja Neuvosto-Venäjällä paljon uutisoidun oikeudenkäynnin päätteeksi. Häntä syytettiin raskaan sarjan rikoksista: juonittelusta Japanin kanssa, yrityksestä syrjäyttää neuvostovalta sekä massamurhista- ja kidutuksista.¹⁵⁴ Alioshin tosin väitti virheellisesti, ehkä huhupuheen vuoksi, että hänet olisi teloitettu tavallisena rosvona.¹⁵⁵

Huolimatta katkeruudestaan, vihastaan ja halveksunnastaan Ungernia kohtaan Alioshin vaikutti kunnioittaneen tätä ”soturihahmona”. Hän arvosti tämän henkilökohtaista mielenlujuutta, samaan tapaan kuin Koltšakin kohdalla, ja taitoa yksilöllisenä taistelijana, joskaan ei yhteisöllisenä johtajana. Mielenkiintoista kyllä, Alioshin muistutti itse joiltain osin vihaamaansa Ungern-Sternbergiä. Molemmat olivat useita kieliä hallinneita kosmopoliitteja ja molemmat arvostivat suuresti itämaista, erityisesti buddhalaista ja mongolialaista, kulttuuria. Molemmat myös kuuluivat selkeään kulttuuriseen vähemmistöön: Ungern oli baltiansaksalainen, Alioshin taas mahdollisesti ukrainalaissyntyinen harbininvenäläinen. Vaikka Alioshin myös tunnustaa osallistuneensa joihinkin kidutuksiin ja teloituksiin, hän ei kuitenkaan hyväksynyt Ungernin ääriajattelua ja äärimmäisimpiä toimia.

Ungernin jäätyä vangiksi valkoinen vastarinta Mongoliassa romahti. Paronin miehet kuolivat taistelussa, joutuivat vangiksi tai pääsivät pakoon. Alioshin ryhmineen kuului viimeksi mainittuun. He kävivät viimeisen taistelunsa syyskuussa juuri sen luostarin luona, missä Alioshin oli aiemmin viettänyt idyllisen kesänsä 1920.¹⁵⁶ Kun venäläisupseerit olivat poissa pelistä, ryhmä päätti lopulta paeta Gobin aavikon läpi

¹⁵¹ Sunderland 2014, 207.

¹⁵² Alioshin 1940, 267–269. Alioshinin mukaan mongolivangitsijat eivät tappaneet Ungernia, koska ”nämä pitivät tätä kuolemattomana”.

¹⁵³ Alioshin 1940, 269.

¹⁵⁴ Sunderland on käsitellyt oikeudenkäyntiä yksityiskohtaisesti. Sunderland 2014, 209–227. Ungernin oikeudenkäyntiä on usein pidetty malliesimerkkinä ja esikuvana Stalinin vainojen näytösoikeudenkäynneille.

¹⁵⁵ Alioshin 1940, 269. Hän väittää ”pettyneensä” siihen, että Ungernia ei kohdeltu ”soturina ja vihollisjohtajana”.

¹⁵⁶ Alioshin 1940, 276–277. Alioshinin mukaan kyseessä oli koko Venäjän sisällissodan viimeinen oikea taistelu. Kysymys sodan viimeisestä taistelusta on tulkinnallinen, mutta joka tapauksessa sen voidaan sanoa olleen taisteluista viimeisimpiä.

Kiinaan. *Asian Odyssey* päättyi lopulta pekingiläisen hotellin ikkunan ääreen, missä Alioshin mietti, mitä tulevaisuus toisi tullessaan: hän oli sanojensa mukaan ryhmänsä ainoa, joka ei tiennyt, mitä nyt tekisi.¹⁵⁷ Hän päätyi Kaliforniaan kirjoittamaan kokemuksistaan elämäkerrallisen seikkailukertomuksen amerikkalaiselle yleisölle. *Asian Odysseyn* tarkoituksena ei kuitenkaan ollut vain kertoa kirjoittajan kokemuksista. Kuvailtujen äärimmäisten hahmojen, näiden tekemien julmuuksien ja mahdollisten historiallisten allegorioiden avulla Alioshin halusi myös varoittaa 1930- ja 1940-luvun nuorisoa ääriajattelun vaaroista. Yksi vihje tästä moraalisesta tarkoituksesta näkyy jo sinikantisen kirjan alkusanoissa: ”Omistan tämän kirjan nousevalle sukupolvelle.”

¹⁵⁷ Alioshin 1940, 313.

Loppulause

Sota hävittiin Alioshinin näkemyksessä lähinnä Koltšakin hallinnon ja venäläisten oman kyvyttömyyden, ei niinkään ympärysvaltojen läsnäolon takia. Hän syytti etenkin Semjonovin ja Ungernin kaltaisia johtajia ”kansan raivon” sytyttämisestä. Alioshin ei siis juurikaan tuomitse interventioon osallistuneita maita. Hän ei, syistä joita on vaikea osoittaa, arvostellut edes japanilaisia, oman kotiseutunsa miehittäjiä ja vihaamansa kolmikön avoimia tukijoita. Hän kenties näki japanilaiset pienempänä pahana kuin yhtäältä Neuvostoliitto kirjoitusaikana ja toisaalta ”roistokolmikko” sisällissodan aikana. Amerikkalaisten retkikuntaa ja etenkin kenraali Gravesia Alioshin kehuu vuolaasti. Tässä voi yksinkertaisesti olla kyse ystävyysosoituksesta uudelle kotimaalleen, mutta Alioshin myös näyttää todella, vastoin yleistä amerikkalaista mielipidettä, arvostaneen Gravesin pyrkimystä olla puuttumatta Venäjän sisäisiin asioihin liiaksi. Tätä vasten on helppo ymmärtää, miksi Alioshin suhtautuu Knoxin britmisiin nihkeästi. Hänelle Knox edusti ylimielistä imperialistista valtaa, joka ei edes yrittänyt kunnioittaa venäläisten suvereniteettia.

Koltšakin huteran hallinnon romahdettua Alioshin sai pettymykseensä lohtua veijarimaisella tyylillä. Vaikka synkkyys ja katkeruus ovat *Odysseyssa* kantavia voimia, Alioshin oli myös ylpeä ja huvittunut saatuaan huijattua kerta toisensa jälkeen jokseenkin vähämielisinä pitämiään Puna-armeijan sotilaita kuin Odysseus Troijassa konsanaan. Selviytyttyään Mongoliaan hän myös nautti kesän kestäneestä idyllisestä paratiisista ja toi samalla esille tuntemansa arvostuksen mongoleita, erityisesti burjaatteja, ja heidän elämäntapaansa, etenkin hengellistä ilmapiiriä, kohtaan. Kiinalaisjoukkojen suorittaman vainon sekä Ungernin ankaran sotilasvallan yhteisvaikutus kuitenkin särki tämän idyllin. Alioshinin näkemys kiistanalaisesta paronista oli ristiriitainen. Vaikka hän kritisoi Ungernia ankarasti monenlaisista syistä, etenkin tämän kyvystä johtajana ja tämän mielipuolisesta julmuudesta, hän toisaalta myös näytti merkkejä lähes uskonnollisesta, pelonsekaisesta kunnioituksesta paronia kohtaan.

Alioshinin näkemyksiin Venäjän sisällissodan eri toimijoista Aasiassa vaikuttivat merkittävästi hänen identiteettinsä valkoisena emigranttina, minkä tukipilareita ovat ortodoksinen kristinusko, kommunisminvastaisuus ja oikeistolaisuus, hänen kohdallaan nimenomaan maltillinen oikeistolaisuus. Alioshin ei kosmopoliittisuudellaan ja orientalistisella suuntauksellaan kuitenkaan ollut välttämättä aivan tyypillinen valkoinen.

Hän toikin esille myös varsin edistyksellisiä ajatuksia ja näkemyksiä etenkin aasialaisista kansoista. Kirjoitusajan konteksti huomioiden on myös todennäköistä, että yksi Alioshinin pääasiallisista tarkoituksista *Asian Odysseyn* kirjoittamiseen oli ajankohtainen poliittinen kannanotto: varoittaa oman aikansa nuorisoa ääriajattelun vaaroista. Toinen motiivi voi olla taloudellinen lisätulojen tavoittelu. Alioshin pyrki kaunokirjallisten konventioiden ja melko helpon luettavuuden avulla tavoittamaan laajempaaakin yleisöä.

Alioshin oli yksi niistä miljoonista ihmisistä, jotka kokivat läheltä yhden 1900-luvun alun suurista ilmiöistä: vanhojen monarkististen imperiumien äkillisen hajoamisen. Nuorten miesten niin Qing-, ja osmanivaltakuntien kuin Itävalta-Unkarin ja Venäjänkin raunioilla täytyi mukautua radikaaleihin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Mukautumistapojen kirjo oli laaja, kuten historiallisissa mullistuksissa yleensä. Roman von Ungern-Sternberg edusti heitä, jotka eivät lainkaan hyväksyneet uutta tilannetta ja pyrkivät palauttamaan vanhan järjestyksen aivan sellaisenaan, ”keinoja kaihtamatta”. Alioshin vaikutti sen sijaan vastahakoisesti hyväksyneen muuttuneen tilanteen. Vaikka neuvostovallan voittokulku varmasti yhä kalvoi häntä *Asian Odysseyn* julkaisuvuonna, hän oli muuttamalla Yhdysvaltoihin jättänyt henkisesti ja fyysisestikin taakseen ison osan Venäjän sisällissodan perintöä. Kenties hän halusi vuosien sotimisen ja raskaiden kokemusten jälkeen ottaa etäisyyttä vanhasta elämästään kuten miljoonat amerikkalaiset siirtolaiset ennen häntä. Tämä selittäisi myös sen, miksi hän kirjoitti tapahtumista vasta kaksi vuosikymmentä myöhemmin.

Tutkimuksellani olen pyrkinyt luomaan aiempaa kokonaisvaltaisemman kriittisen analyysin lähteestä, jota on usein käsitelty aikaisemmassa tutkimuksessa varsin pintapuolisesti. Tästä johtuen Alioshiniin on väistämättä viitattu valikoidusti, joskus jopa virheellisesti ja ylimalkaisesti. Etenkin hänen kuvailemansa äärimmäiset henkilöt ja julmuudet ovat olleet paitsi populaariteoksissa, myös tutkimuskirjallisuudessa ylliedustettuina. Korostaisinkin juuri *Asian Odysseyn* monipuolisuutta. Kirja koskettaa ja sivuaa hyvin monia aihepiirejä ja teemoja, joista kaikkia tuskin olen itsekään huomannut, joten sitä voidaan hyödyntää ainakin tukevana lähteenä myös moniin muunlaisiin tutkimusaiheisiin esimerkiksi taloushistorian, sosiaalishistorian, siirtolaishistorian ja jopa lääketieteen historian saralla.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION (NARA).

1940 Census Records: California, San Francisco County

II Painetut lähteet

Alioshin Dmitri, 1940: *Asian Odyssey*. Henry Holt and Company, New York.

III Tutkimuskirjallisuus

Bisher, Jamie 2005: *White Terror: Cossack Warlords of the Trans-Siberian*.

Routledge. Abingdon-on-Thames.

Boyd, James 2010: "A Very Quiet, Outspoken, Pleasant Gentleman":

The United States Military Attaché's Reports on

Baron von Ungern-Sternberg, March 1921." *Inner Asia*. Vol. 12, No. 2, s. 365-377. Brill. Leiden.

Boyd, James 2011: *Japanese-Mongolian Relations, 1873-1945: Faith, Race and Strategy*, s. 72-111. Brill. Leiden.

Cederman, Lars-Erik & Vogt, Manuel 2017: "Dynamics and Logics of Civil War."

Journal of Conflict Resolution. 61 (9), s. 1992-2016. SAGE.

Thousand Oaks, California.

Hosoya, Chihiro 1968: "Miscalculations in Deterrent Policy: Japanese-U. S.

Relations, 1938-1941." *Journal of Peace Research*

Vol. 5, No. 2, s. 97-115. SAGE. Thousand Oaks, California.

Kain, Patricia 1998: How to do a close reading.

<https://writingcenter.fas.harvard.edu/pages/how-do-close-reading>

(luettu viimeksi 30.4.2019)

Karlinsky, Simon et al 2013: *Freedom from violence and lies: essays on Russian poetry and music*. Academic Studies Press. Boston.

Kennan, George F. 1956: *Soviet-American Relations. 1917-1920, Volume 1:*

Russia Leaves the War. Princeton University Press. Princeton.

- Kuzmin, Sergius 2013: "How Bloody was the White Baron? Critical Comments on James Palmer's *The Bloody White Baron*." *Inner Asia*. Vol 15. No. 1. s. 177-187. Brill. Leiden.
- Lappalainen, Jussi T. 2002: *Haluatko historiankirjoittajaksi?* SKS. Helsinki.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli*. Vastapaino. Tampere.
- Nachtigal, Reinhard & Radauer, Lena 2014: Prisoners of War (Russian Empire).
https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/prisoners_of_war_russian_empire
 (luettu viimeksi 30.4.2019)
- Oppenheim, Lassa Francis Lawrence 1992 (1905): *International Law. Vol. 1. Peace. 9th Edition*. Toimittaneet Jennings, Robert & Watts, Arthur. Pearson Longman. Harlow, England.
- Sablin, Ivan 2019: *The Rise and Fall of Russia's Far Eastern Republic, 1905-1922: Nationalisms, Imperialisms, and Regionalisms in and after the Russian empire*. Routledge. Abingdon-on-Thames.
- Sellers, Mortimer 2014: "Intervention under International law."
Maryland Journal of International Law. 29 (1), 3. artikkeli.
 University of Maryland. College Park, Maryland.
- Sunderland, Willard 2014: *The Baron's Cloak: a History of the Russian Empire in War and Revolution*. Cornell University Press. Ithaca, New York.
- Smele, Jon 1996: *Civil War in Siberia: The Anti-Bolshevik Government of Admiral Kolchak, 1918-1920*. Cambridge University Press. Cambridge, England.
- Stephan, John J. 1994: *The Russian Far East*.
 Stanford University Press. Stanford, California.
- Ullman, Richard 1968: *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921, Volume II: Britain and the Russian Civil War*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.
- Zinn, Jens O. 2004: Introduction to Biographical Research
<https://www.kent.ac.uk/scarr/papers/Introduction%20biographical%20research.%20WP%204.04doc.pdf> (työasiakirja, luettu viimeksi 9.5.2019)

Liitteet

Liite 1: *Asian Odyseyn* kansisivujen kartta Mongoliasta ja ympäröivistä alueista.

(Alioshin 1940)

